

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

**Dva obrazy proměn Nového Města pražského v době
panování císaře Josefa II.**

Bakalářská práce

Vypracoval: Václav Fürst

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 12. 2011

.....

Poděkování:

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce paní PhDr. Martině Ondo Grečkové, Ph.D. za vynikající vedení a podporu při psaní práce. Také děkuji za rady a doporučení PhDr. Ondřeji Bastlovi, doc. PhDr. Janu Horskému Ph.D. a Mgr. Bc. Pavlu Šimáčkovi.

Václav Fürst

Obsah

1. Úvod	5
1.1. Badatelské cíle, otázky a metody	6
1.2. Nové Město pražské	8
1.3. Josef II.	11
2. Obraz proměn Nového Města v době panování Josefa II. v odborné literatuře	13
2.1. Proměny městské správy	13
2.1.1. Sjednocení soudnictví	14
2.1.2. Magistrát královského města Prahy	15
2.1.3. Policejní ředitelství	17
2.2. Stavební a funkční proměny budov Nového Města	20
2.2.1. Kostely, fary a školy	21
2.2.2. Kláštery	23
2.2.3. Ostatní budovy	25
2.2.4. Hradby	28
2.3. Infrastruktura	30
2.4. Obyvatelstvo	32
2.5. Móda, zábava, divadlo	35
2.6. Závěr	37
3. Obraz proměn Nového Města v době panování Josefa II. v dobových českých novinách	40
3.1. Prazské České Nowiny, ročník 1782	41
3.2. Schönfeldské Cýs. Král. Pražské Nowiny, ročník 1787	42
3.3. Závěr	45
Literatura a prameny	47
Příloha	55

1. Úvod

Jestliže doc. V. Ledvinka komentuje dosavadní odsouvání badatelského zájmu o historii Nového Města pražského slovy: „*Nové Město bylo doposud vždy v ústraní zájmu autorů a ve stínu dějin Starého Města pražského jako vlastní metropole českého státu*“¹, je na místě, se touto připomínkou zaobírat. Ve své práci jsem chtěl zachytit dopad josefínských reforem v prostoru největší části tehdejší Prahy, resp. obraz této problematiky v odborné literatuře na jedné straně, a její reflexe v dobových českých novinách na straně druhé. Reformní aktivita císaře Josefa II. znamenala pro Nové Město některé podstatné změny: významný podíl novoměstského území zaujímal několik klášterů, které nyní ztratily nadobro svou původní funkci, některé však získaly jiné využití a začlenily se tak nově do organismu pozvolna se modernizujícího města a jeho strukturu zpětně poznamenaly, mnohdy až do naší doby. Také samospráva Nového Města prošla zásadní proměnou – po více než čtyřech staletích od jeho založení a několika předešlých neúspěšných pokusech, bylo spojeno se zbývajícími třemi pražskými částmi a definitivně tak skončila éra jeho samostatnosti.

Je tedy s podivem, že dosud nebyla zpracována samostatná studie mapující problematiku proměny pražského Nového Města v době, kdy se samostatného panování v habsburské monarchii ujal Josef II. a zahájil dlouhou sérii reforem v duchu osvícenecko-absolutistického myšlení. Dosavadní práce se zabývaly buďto problematikou města Prahy jako jednoho celku² (případně českých měst obecně³), častokrát také v delším časovém období, či naopak pouze vybranou problematikou, vytrženou z kontextu ostatních událostí historie města⁴. Málokterá z prací se také zabývala otázkou přesahu těchto procesů do dnešních dnů. Partikulární charakter a zaměření jednotlivých studií a odborných článků mi však umožnily za pomocí kompilační metody podchytit změny ve zkoumaném období a prostoru v co možná nejširší podobě. Musím podotknout, že se rozsah této práce stal omezujícím faktorem i pro mé cíle a jistě by se daly – i přes mou snahu zachytit ty nejpodstatnější děje - najít mnohá další témata, o něž by bylo možné výsledky tohoto bádání rozšířit.

Cílem poslední kapitoly, byl pokus o zachycení zkoumaných proměn v tehdejších novinách. V prostředí rozvíjející se žurnalistiky a počínající agitační fáze našeho národního hnutí* jsem se snažil zachytit i proměnu samotného referování o událostech z prostoru jedné části české metropole, reformních akcích a jejich ohlasu v tisku. I to byly důvody, proč jsem si jako pramen vybral pouze noviny české, ačkoli pro účely podobné studie by bylo jistě velmi zajímavé probádat také dobový německý tisk vycházející v Praze – bohužel by výsledek takového bádání zasluhoval mnohem větší prostor nežli ten, který je vymezen rozsahem této práce.

---

* V Hrochově rozdělení je označována jako fáze B, resp. její první podfáze. Srv. Hroch, M.: *V národním zájmu*, s. 15 an.

1.1. *Badatelské cíle, otázky a metody*

Jak jsem již výše uvedl, pro část mé práce, ve které jsem se rozhodl o co nejširší zachycení proměn Nového Města v letech 1781 – 1790^{*}, byla již zpracována a vydána řada knih, studií a článků, zabývajících se daným obdobím z historických, demografických, urbanistických a jiných perspektiv. Vzhledem k existenci takto bohaté odborné literatury, v níž byly již zpracovány primární prameny pro konkrétní oblasti, nabízel se jako vhodná metoda k dosažení stanoveného cíle, tedy sestavení komplexního obrazu dopadu josefínských reforem v novoměstském prostoru, kompilační postup výběru a shromáždění hledaných informací z těchto zdrojů. Volba této kompilační metody však sebou přináší další úskalí – G. G. Iggers shrnul postmoderní kritiku historikova díla slovy: „*Jiní teoretici, jako Jacques Derrida, správně rozpoznali, že každé historické dílo je historikovou subjektivní konstrukcí, a proto soudili, že neexistují žádné dějiny mimo texty a že tyto texty nemají žádný vztah ke skutečné minulosti. Může existovat nespočetné množství textů, z nichž všechny mají stejnou pravdivostní hodnotu, či lépe řečeno žádnou pravdivostní hodnotu, jsou tedy stejně pravdivé.*“⁴⁵ Jak ovšem sám dodává: „*Rekonstrukce minulosti jsou zajisté velmi různorodé, nejsou však pouhými výplody představivosti.*“⁴⁶ Na základě těchto podnětů bylo nicméně nutné přehodnotit, jakého cíle lze dosáhnout; výsledek kompilačního postupu tedy není v tomto případě v podstatě vůbec možné chápat jako pokus o rekonstrukci historické reality sledovaného území v daném období, nýbrž jako reflexi snah o rekonstrukci minulosti ve vybrané odborné literatuře. Obraz proměn Nového Města pražského, který tato literatura nabízí, jsem zpracoval do tematicky členěných podkapitol druhé kapitoly mé práce, přičemž konkrétní pramen je vždy uveden pod číselným indexem na stranách 51 – 54 této práce.

Zde je na místě opět zdůraznit, že nebylo mým záměrem postihnout veškerou odbornou literaturu, která se danou problematikou zabývá, a bylo by možné použít bibliografii vytknout absenci některých dalších titulů. Na jedné straně jsem se snažil výběr pramenů konzultovat s odborníky a mnohdy jsem také v jimi doporučené literatuře našel odkazy na další vhodné práce; na straně druhé se domnívám, že zpracování veškerých děl vzniklých na tomto poli by nebylo pro jejich množství ani možné, ani přínosné.

V třetí kapitole mé práce jsem si za cíl stanovil nalézt odezvu zkoumané problematiky v dobových českých novinách. Mým původním záměrem bylo provedení komparace zpráv o dopadech reforem na Novém Městě ve dvou ročnících vydávaných v letech 1782 a 1787. Příčinou volby právě těchto dvou ročníků byla v první řadě skutečnost, že se na rozdíl od jiných dochovaly v plném rozsahu; v případě prvního periodika, tedy *Pražských Českých Nowin* (dále jen *PCN*), bylo rozhodující také to, že roku 1782 začaly tyto noviny v někdejší Rosenmüllerově tiskárně (redigovány F. Kozurym) vycházet v českém jazyce po téměř desetileté pauze. Roku 1784 odkoupil privilegium na vydávání českých (i německých) novin Jan Ferdinand rytíř ze Schönefeldu a o dvě léta později

---

^{*} Období takto vymezené léty panování Josefa II. bylo z různých důvodů nutné v některých případech mírně rozšířit.

vyměnil nový vydavatel také redaktora – nově tento post zastával namísto Kozuryho český vlastenec a obdivovatel reformního úsilí Josefa II. M. V. Kramerius⁷. Vzhledem ke změně vydavatele i redaktora tehdejších jediných českých novin, vycházejících od roku 1784 pod novým názvem *Schönfeldské Cýs. Král. Pražské Nowiny (SchCKPN)*, jsem také očekával zajímavé výsledky komparační studie. Jak jsem však v průběhu bádání zjistil, rozdílnost úrovně a struktury těchto dvou ročníků byla velice výrazná, především však téměř v *PCN* chybí informace nejen z Nového Města, ale i z ostatních tří pražských měst.

Byl jsem tedy nucen rozšířit výzkumné cíle také v této kapitole. Ačkoli se politický komentář jako součást novinového zpravodajství (nejen) u Krameria začíná objevovat (navíc s ohledem na cenzuru v omezené míře) teprve až v následující dekádě, již v 80. letech 18. století je možné jeho drobné zárodky nalézt v *SchCKPN* právě v domácím zpravodajství, zatímco v zahraničněpolitické oblasti se v tomto období Kramerius podobných aktivit zdržoval zcela⁸. Souviselo to především s jeho nadějami, které vkládal do reformního díla panovníka a jeho snahou dovést i prostého čtenáře k pochopení cílů osvíceneckého Josefova úsilí, o jehož prospěšnosti byl hluboce přesvědčen⁹. Z dnešního pohledu se tak nabízí možnost zjistit, nejenom jakým způsobem Kramerius prováděné změny obhajoval a vysvětloval tehdejším čtenářům, ale také které z důsledků prováděných reforem vlastně lidem z okruhu odběratelů českého tisku mohly vadit. Zajisté nelze v jeho novinách očekávat otištění takových zjevně negativních reakcí, jakou byla např. sofistovaná argumentace české šlechty proti robotnímu patentu, kterou uvádí ve své studii M. Hroch: „*V první řadě se uvádělo, že sedláci, kteří požadují výkup roboty, vlastně jednájí proti svému vlastnímu zájmu. Vždyť přece sedlák je zvyklý fyzicky pracovat, a proto mu je roboty přijatelnější než výkup. Další argument ve prospěch roboty měl povahu etickou: zrušení roboty povede k tomu, že upadne pracovní morálka sedláků. Jestliže jim odpadne roboty, rozmůže se mezi nimi zahálka, hýření a výtržnost. Jestliže sedláci nebudou robotovat, nebudou potřebovat tolik potahů, takže se zmenší počet koní pro případ válečné potřeby příprěží a rekvizic pro armádu.*“¹⁰ Redaktor *SchCKPN* patřil k zastáncům reformní činnosti císaře a uveřejnění takového stanoviska na svých stránkách by se patrně bránil, ačkoli zkoumaný rok 1787 spadá do období, ve kterém ještě platilo císařské nařízení omezující cenzuru¹¹. Také proto však bylo další otázkou, na níž jsem při svém bádání hledal odpověď, zda lze v Krameriově zpravodajství odhalit negativní ohlasy reforem Josefa II. v městském prostředí a zda se tyto ohlasy mohly týkat také Nového Města pražského. Pro zodpovězení této otázky jsem zvolil metodu obsahové analýzy textu ve třech krocích: 1. vyhledat ve všech číslech *SchCKPN* daného ročníku zprávy týkající se Nového Města^{*}, 2. provést analýzu jejich obsahu, 3. vyvodit závěr, tedy prokázat či vyvrátit svědectví o negativních reakcích na reformní akce v Krameriově zpravodajství. Výběr ročníku 1787 se opírá o skutečnost, že v porovnání s následujícími ročníky *SchCKPN* je právě tento na zprávy z metropole nejbohatší – od počátku roku 1788 v novinách totiž převládlo zpravodajství z bojišť války s Osmanskou říší¹².

^{*} V některých případech bylo nutné se zabývat i zprávami, které se sice týkaly Prahy jako jednoho města, avšak v těchto případech jsem se snažil doložit jejich platnost i pro Nové Město.

1.2. **Nové Město pražské**

Svou rozlohou 3,34 km² se Nové Město stalo při svém založení 8. 3. 1348^{*}, vedle tří již existujících, největším městem pražského souměstí[†]. V obsáhlé publikaci *Nové Město pražské* její autor V. Lorenc uvádí, že při vysazení Nového Města se Karel IV. snažil dosáhnout přeměny Prahy v město, jež by splňovalo jeho představy o centru vlády nad celým křesťanským světem¹³. Po praktické stránce pak byl údajně císař ovlivněn poznatky, které sbíral při svých návštěvách mnoha evropských měst různých typů. Některá navazovala na starší zástavbu a svým často již nevyhovujícím rozvržením (drobná parcelace, úzké ulice, hustota zástavby) se pro něj stala varováním před nekoncepčním postupem při plánované akci; kompozice na jasných a přehledných osách, s jakou se setkal např. v italské Luce (ale také smysluplná urbanistická řešení lokací v Čechách – Budějovice, Domažlice, Plzeň atd.) patřila jistě k pozitivní inspiraci řešení nové výstavby metropole¹⁴.

Prostor pro výstavbu Nového Města obepínal Staré Město v celé délce jeho hradeb, tedy z jihovýchodní strany, a do svého objemu pohltit několik osad staršího založení: Podskalí, Zderaz, Opatovice, Újezd sv. Martina, Židovskou zahradu, Rybníček, Chudobice a Poříčí¹⁵. Vybudováním novoměstských hradeb v letech 1348 - 1350 došlo k zajištění kvalitnější obrany Prahy od východu; zatímco součástí staroměstských hradeb bylo 9 bran a 3 fortny, v novoměstském opevnění se nacházely pouze čtyři brány: Svatojánská (též Svinská), Koňská (též sv. Prokopa), Horská (též Hybernská či Šibeniční) a Poříčská (též Špitálská či sv. Petra), přičemž správa posledních dvou zůstala v rukou staroměstských k zajištění jejich volného průchodu Novým Městem, které je nyní obklopovalo z jihu i z východu. Spojením dosud oddělených opevnění Starého Města a Vyšehradu vznikla z Prahy mohutná pevnost (na levém břehu doplněná fortifikací Malé Strany, Hradčan a Pražského hradu), jež svou funkčnost prokazovala bez větších změn po další tři století¹⁶.

Dle Lorence lze rozsáhlé území Nového Města rozdělit do čtyř celků:

„1. střední část půdorysu, geometricky komponovanou, jejíž výraznou páteří je Koňský trh (Václavské náměstí);

2. sousední, jižní část – horní Nové Město – která má za své jádro Dobyččí trh (Karlovo náměstí);

3. severní oblast, jejíž páteří je Horská (Hybernská) ulice;

4. zcela specifického charakteru je nejižnější část Nového Města, údolí a svahy od Slup k východu, osázené sady, vinicemi, kde uprostřed rozsáhlé zeleně bylo jen několik solitérních staveb.“¹⁷

---

* První zmínka o úmyslu vybudování nového města je dochována v listině vydané Karlem IV. na Křivoklátě 3. 4. 1347.

† Rozloha Starého Města činí 1,29 km² (bez Židovského města rozkládajícího se na pouhých 0,09 km²), Malé Strany (Menšího Města) 1,37 km² a Hradčan 1,51 km².

Stejně jako pro jiná středověká města byl primárním vzorem urbanistické koncepce Prahy jako „Říma severu“* při projektování Nového Města obraz Jeruzaléma, představujícího křesťanský střed světa, a to ve dvou rovinách. Kromě Jeruzaléma nebeského, popisovaného ve *Zjevení svatého Jana*, snaží se Lorenc doložit také inspiraci v půdorysu Jeruzaléma pozemského, a to především ve druhém ze čtyř jmenovaných novoměstských celků. Mezi znaky, kopírující tento vzor, lze zařadit především Svatojánskou bránu, která měla charakter malé pevnůstky, podobně jako Davidova věž v Jeruzalémě, dále podobnou polohu kostela sv. Štěpána v obou městech (vedle hlavní trasy od brány na centrální náměstí), ale především na pravoúhlém prostranství (Dobytčí trh) umístěnou kapli Božího těla (jejím vzorem byl patrně jeruzalémský Chrám Páně)¹⁸. Tato stavba patřila také ke dvěma pro Karla IV. zřejmě nejdůležitějším sakrálním stavbám – druhou z nich byl kostel a klášter na Karlově zasvěcený jeho patronům Panně Marii a Karlu Velikému; umístění této stavby se patrně pro změnu řídilo Vitruviovými pravidly pro přidělování stavení chrámu bohů ochraňujících obec na nejvyšších místech¹⁹.

Ačkoli listina datovaná 3. 4. 1347 zajišťovala Starému Městu jeho dosavadní samostatnost a privilegia²⁰, zakládací listina z 8. 3. 1348, pozdější udělování výsad Novému Městu (13. 6. 1360 – obchod s pící a senem na trhu u kostela sv. Jindřicha, 24. 9. 1367 – sklad sledů, ryb slaných i tůnných²¹), urbanistická kompozice vzájemně propojující obě města v jeden celek²² a konečně samotný akt jejich spojení ve Větší Město pražské v prosinci 1367²³ svědčí spíše ve prospěch myšlenky postupného vytvoření jednoho velkého města namísto dosavadního souměstí. Lze také soudit, že na takovou reorganizaci nebyli pražští měšťané ještě připraveni, neboť Větší město se již roku 1377 rozpadá opět na dvě samostatné správní obce. Později následovaly další neúspěšné pokusy o spojení: první z popudu Jana Želivského v letech 1421 až 1424²⁴, druhý za Jana Paška z Vratu mezi léty 1518 (resp. 1523, kdy bylo schváleno králem Ludvíkem Jagellonským) a 1528 (kdy bylo spojení zrušeno Ferdinandem I.)²⁵ Definitivní spojení čtyř pražských měst se podařilo realizovat teprve až dvorským dekretem Josefa II. z 12. 2. 1784.

Založení Nového Města pražského bylo na svou dobu neobyčejně promyšlenou a propracovanou akcí a funkčnost tohoto urbanistického plánu prověřilo dalších pět staletí, v jejichž průběhu nebylo zapotřebí hranice města rozšiřovat. Vycházel-li tento projekt ze středověké koncepce města jako odrazu nebeského Jeruzaléma, asi nelze zcela souhlasit s Lorencovým konstatováním, že „...v založení Nového Města pražského ... již dávno středověk skončil...“²⁶. Je nicméně na místě uznat vizionářství tohoto projektu, v němž jde nejen „...o projev předznamenávající příchod nové doby, znovuzrození – renesanci – humanistických zásad“, ale také (i když v omezené míře) o zavádění zásad, které byly o šest set let později formulovány v manifestu moderní architektury, tzv. Athénské chartě²⁷. Shodneme-li se s Lorencovým stanoviskem, že hlavním cílem založení Nového Města „...nebyly umělecké spekulace, ale funkcionální

* Tuto myšlenku zmiňuje Pařez, J.: *Kláštery na Novém Městě pražském do husitských válek* (s. 78 – zavádění neobvyklých ritů v Praze) s odkazem na práci: Svobodová-Ladová, M.: *Zvláštní místní práva v Praze*.

zřetele at' ekonomické, nebo i politické..."²⁸, je jistě pozoruhodné, že v době, kdy začalo být nezbytné nastartovat modernizaci (nejen) celé městské struktury, se tohoto úkolu chopil panovník, vyznávající primárně podobné hodnoty – tedy funkčnost, utilitarismus a hospodárnost – Josef II.

1.3. Josef II.

Všechny zamýšlené reformy Josefu II. neumožnilo uskutečnit pouhých necelých deset let vyměřených jeho samostatnému panování²⁹. Avšak rychlost, s jakou se změny snažil zavádět, působila často kontraproduktivně. K pochopení tempa, s jakým dokázal v tak krátkém čase vydat 6000 dekretů³⁰ (zabývajících se všemi možnými aspekty života často do nejmenších podrobností), je třeba si uvědomit, že musel dlouhých patnáct let spoluvlády se svou matkou Marií Terezií bojovat o uskutečnění téměř každého svého záměru³¹. Snad jediná oblast, kterou mu matka svěřila již v roce 1765 a v níž mu ponechala možnost samostatného rozhodování, byla vojenská agenda. Jeho nasazení a fanatickou oddanost panovníckým úkolům vysvětluje Magenschab také ztrátou dvou nejmilovanějších osob jeho života: první manželky Isabelly Parmské a jejich dcery Marie Terezie³². Nešťastné události jeho osobního života jistě mohly být příčinou téměř absolutní posedlosti rolí, pro niž byl předurčen.

Potřebu reforem si uvědomovala i Marie Terezie a mnohé také realizovala (např. vytvoření šesti nových úřadů státní správy v roce 1762³³, opatření týkající se klášterů z let 1772 a 1775³⁴ atd.). Nové myšlenkové proudy, které Josef na rozdíl od matky přijal, byly příčinou mnohem radikálnějších zásahů a změn. Jestliže stoupenci merkantilismu, resp. kamarelismu, (tedy teorií, které předpokládají, že prosperita státu závisí především na jeho kapitálových zdrojích a na pozitivní bilanci mezinárodního obchodu, přičemž druhá z nich klade silnější důraz na růst populace) patřili již mezi rádce Marie Terezie³⁵ (např. J. H. G. von Justi), pozornost, kterou Josef věnoval zemědělství, nezapře vliv fyziokratismu (teorie podporující aktivaci podnikavých prvků v zemědělství).

Mezi matkou a synem ale panoval propastný rozpor v otázce pojetí církve a potřeby její reformy. Zatímco Marie Terezie byla příkladem barokní zbožnosti, Josef byl ovlivněn prostřednictvím G. van Swietena a zejména K. A. Martiniho katolickým osvícenstvím a jansenistickými myšlenkami³⁶. Josefinismus nelze chápat pouze jako snahu o církevní reformy³⁷, ale jako státní ideologii, která absorbovala vedle zmíněných ekonomických teorií také mnohé myšlenky osvícenských filosofů (např. Rousseauovy)³⁸. Jejím cílem byl centrálně řízený úřednický stát s osvíceným panovníkem jako prvním a nejvyšším úředníkem v čele³⁹; Josefovou slabinou se však stalo jeho přesvědčení, „že ví mnohem lépe než jeho poddaní, co je pro ně vhodné i v jejich každodenním životě a zvyklostech, a i tyto představy jim normativně vnucuje.“⁴⁰ Ve svém úsilí o všeobecné blaho pomoci „revoluce shora“, jak bývá také osvícenský absolutismus nazýván, dokázal vyvolat negativní reakce i mezi těmi, v jejichž prospěch byly reformy uskutečňovány. Příčinami odporu k novým změnám bývalo kromě rychlosti jejich zavádění i nepochopení jejich zamýšlené prospěšnosti, čímž Josef často rozšířil řady svých nepřátel. K těm patřili zástupci šlechty, která již nebyla potřebná pro nově koncipovaný systém sjednocené byrokratické správy, ale hlavně představitelé vyššího kléru v čele s vídeňským arcibiskupem Migazzim, u nichž církevní reformy vyvolávaly pochopitelný odpor⁴¹.

Z právních předpisů vydaných za vlády Josefa II. jsou pro problematiku této práce zásadní:

zákon o cenzuře z 11. 6. 1781,

toleranční patent z 13. 10. 1781,

nařízení o rušení jednotlivých klášterů (ve dvou vlnách v letech 1782 - 1784 a 1785 - 1789); tento záměr poprvé císař zmínil v kabinetním listu z 30. 10. 1781⁴²,

patent o zrušení nevolnictví z 1. 11. 1781,

dvorský dekret o novém farním uspořádání v Praze z 6. 10. 1783,

dvorský dekret o jednotném zřízení soudním pro království České z 14. 4. 1783,

dvorský dekret o spojení čtyř pražských měst z 12. 2. 1784,

dvorský dekret o zřízení policejního ředitelství v Praze z 26. 3. 1785,

dvorský dekret o policejně bezpečnostních kompetencích pražského magistrátu z 11. 11. 1786.

V samotném závěru svého života podléhal umírající Josef II. pod vlivem utrpení způsobeného nemocí návalům skepse a celkovému zklamání nad výsledkem svého úsilí. Je jistě zajímavé zamyslet se nad tím, do jaké míry byla jeho slova: „*Ted' vidím, že bůh chce celé mé dílo zničit*“⁴³ naplněna.

2. Obraz proměn Nového Města v době panování Josefa II. v odborné literatuře

2.1. Proměny městské správy

Dne 12. 2. 1784* nařídil dvorský dekret spojení stávajícího pražského souměstí do jediného celku pod správu nově organizovaného magistrátu⁴⁴. Toto opatření bylo vyvrcholením procesu oslabování starých městských privilegií a autonomie městské samosprávy ve prospěch centrální zeměpanské vlády, paradoxně však zároveň znamenal překročení zákazu jakéhokoli sloučení Starého a Nového Města vyhlášeného Ferdinandem I. v roce 1528[†] „na věčné časy“ pod hrozbou trestu smrti za jeho porušení⁴⁵. Reálně však zůstala tato dvě města propojena i po posledním neúspěšném pokusu o sjednocení z let 1518 – 1528: „Některé cechy po rozdělení jednoty měst zůstaly společné a také společná funkce staroměstských a novoměstských tržišť byla uznána oběma městy jako žádoucí skutečnost. Celá oblast kolem Můstku se postupně proměnila v jedno velké tržiště, mezi nímž sice zůstala hranice, ale její platnost už byla velmi povrchní.“⁴⁶

Panovnické zásahy byly úzce propojeny také se snahou o zlepšení hospodářství země; zvláště od počátku osmnáctého století byly silně ovlivněny merkantilistickými myšlenkami[‡]. Po hospodářské stránce byla situace měst vzhledem k rostoucím potřebám státní pokladny ve značně neutěšeném stavu: v pobělohorském období „nemohla tradiční cechovní malovýroba, redukovaná úbytkem řemeslníků, čelit venkovské řemeslné malovýrobě v rámci velkostatků“⁴⁷. Reformy se tedy zaměřovaly na uvolňování středověkých cechovních omezení řemeslné výroby, přičemž zrušení nevolnictví a toleranční patent znamenaly jejich logické vyvrcholení⁴⁸. Je nutné si také uvědomit, že omezování pravomoci a privilegií cechů znamenalo v podstatě zásahy proti městu, resp. měšťanům, kteří cechy tvořili – cechy a města znamenají tedy v tomto období „v ekonomickém smyslu pojem obsahově totožný“⁴⁹.

---

* Spojení bylo nejprve vyhlášeno dvorským dekretem 2. 6. 1783.

† Zákaz lze svým způsobem vidět jako začátek procesu zeměpanského vměšování do městské správy a omezování její autonomie.

‡ 1704 – 1710 – zvláštní komise pro zlepšení stavu měst v Čechách, 16. 11. 1731 - generální cechovní patent, 5. 1. 1739 – generální cechovní artikule, 22. 2. 1755 - císařský reskript o transformaci řemesel z cechovních na policejní a komerční, 25. 10. 1768 – císařský dekret rušící privilegium usedlých měšťanů provozovat obchod; viz Pelikánová-Nová, Z.: *Lidnatost Prahy*, s. 11 – 13.

2.1.1. Sjednocení soudnictví

Jednou z oblastí, v níž bylo potřeba zbavit města starých feudálních privilegií, tak bylo i soudnictví. Dekretem ze 14. 4. 1783 vyřešil (a 11. 2. 1784 jurisdikční normou pro české země⁵⁰ upřesnil) i na tomto poli Josef II. situaci v neprospěch měst. *Jednotné zřízení soudní pro království České* totiž znamenalo podřízení městských soudů soudům zemským (apelačním), k nimž se nyní bylo možné odvolávat (šlechta a majitelé deskových statků podléhali zemskému soudu již v první instanci). Tato reorganizace znamenala ukončení tradičních městských úřadů (mostního, šesti-, osmi-, desetipanského) a práv (konířského, plaveckého). Zároveň byla ale ukončena činnost hospodářské administrace, v Praze nazývané hospodářské ředitelství (zeměpanskými orgány vedený dohled nad hospodařením měst), a také královského rychtáře (k 10. 6. 1783)⁵¹. Sjednocenému soudnictví podléhali nově příslušníci universitní obce (dosud pod právem akademického senátu), duchovní osoby (dosud pod právem arcibiskupa) a také Židovské Město (v otázce samosprávy byla jeho autonomie nadále zachována)⁵².

2.1.2. Magistrát královského města Prahy

První úvahy o sjednocení pražských měst za účelem dosažení úspor financí i osob se objevily již na počátku sedmdesátých let, avšak nebyly realizovány, mimo jiné pro odpor samostatných měst. Podobné připomínky však Josefa II. v roce 1783 již neodradily a spojení pod jeden magistrát* o rok později realizoval.⁵³ Židovské město a stejně tak fortifikační obvod, tedy pozemky u pražských (na pravém břehu Vltavy tedy novoměstských) hradeb, nepodléhaly magistrátu; také Vyšehrad byl nadále začleněn do Kouřimského kraje.

Do 10. 4. 1784 byly realizovány volby do čtyřicetičlenného měšťanského výboru. Volili do něj pouze měšťané (ostatní obyvatelé byli z hlasování vyloučeni) odevzdáním hlasovacích lístků do rukou příslušného královského hejtmana v poměru 13 staroměstských, 12 novoměstských, 10 malostranských a 5 hradčanských zástupců. Výbor se následně 30. 4. sešel k volbě 28 členů magistrátní rady, purkmistra a jeho zástupců. Magistrát byl rozdělen na tři senáty: politickosprávní a hospodářský (9 radních), civilně-soudní (12 radních) a kriminální (7 radních). Ačkoli členy výboru volili měšťané, prakticky bylo rozhodování o kandidátech v kompetenci zemských orgánů; posuzovaly jak způsobilost uchazečů o členství ve výboru, tak i v senátech (pro politickosprávní gubernium, pro oba soudní pak apelační soud)⁵⁴. Státní schvalování kandidátů do městských rad bylo zavedeno již v letech 1729 až 1737 a v platnosti zůstalo i další opatření z této doby – doživotní členství v nich⁵⁵. Platilo to jak pro nové radní, tak pro členy výboru; pouze purkmistr a jeho zástupci byli voleni na čtyřleté období (kandidáty do těchto funkcí prověřovalo gubernium i apelační soud), v případě, že by se osvědčili, mohli být panovníkem potvrzeni definitivně. Staré městské rady ukončily 7. 8. činnost a nový magistrát slavnostně zasedl poprvé 9. 8. na staroměstské radnici⁵⁶.

V sjednoceném magistrátu získali novoměstští sedm radních (oproti deseti staroměstským, sedmi malostranským, jednomu hradčanskému a třem „cizím“), tedy stejně jako v měšťanském výboru byli co do počtu členů až za staroměstskými, přestože počtem obyvatel i rozlohou Staré Město převyšovali. Jistou kompenzací mohla být nižší suma prostředků předepsaných k financování úřednictva (Staré Město 12.000 zl., Nové Město 9.000 zl., Malá Strana 4.000 zl. a Hradčany 1.000 zl.)⁵⁷, tak také obsazení postu purkmistra jedním z novoměstských měšťanů, Bernardem Augustinem Záhořanským z Vorlíka⁵⁸ (členové rodiny Záhořanských z Vorlíka působili v novoměstské radě již v 17. Století, otec Bernarda Augustina Vojtěch zastával mezi léty 1753 a 1771 úřad purkmistra Nového Města⁵⁹).

Již třetí den úřadování nového magistrátu 11. 8. bylo nutné podat na gubernium dotaz, jakým způsobem mají v budoucnu být vyhlášována důležitá nařízení. Dekret gubernia z 15. 8. nařizoval vyhlášování dosavadním způsobem přibití na hlavních místech a byla na návrh magistrátu (1. 9.) guberniem stanovena (10. 9.) pro Nové Město tato místa: bývalá radnice, vojenská strážnice na Koňském trhu a podskalský

* Vzorem bylo zřízení vídeňského magistrátu v roce 1783.

převoz (na Starém Městě radnice, most a Prašná brána; na Malé Straně radnice; na Hradčanech hradní brána). Gubernium poukazovalo, „*aby vojenské stráže na tyto vyvěšené vyhlášky dozíraly, aby tyto od kolemjdoucích při čtení a přehlížení nebyly strhovány*“. 10. 11. bylo magistrátem stanoveno pondělí jako den publikování vyhlášek (na Novém Městě v 9, na Malé Straně v 10 a na Starém Městě v 11 hodin); 11. 12. bylo vyhlásování přesunuto na úterý a doplněno o zvonění radničního zvonu.⁶⁰

2.1.3. Policejní ředitelství

Pod pojmem *policie* se ve starších dobách rozumělo vše, co souviselo s vnitřní správou, tedy vedle ochrany osob a majetku také činnost státu ve prospěch jeho ekonomických zájmů. V Čechách mělo od roku 1577 dozor nad těmito oblastmi na starosti kolegium pražských místodržících zřízené Rudolfem II. V letech 1748 – 1749 se Marie Terezie rozhodla reorganizovat zastaralý systém a veškerá politická, komorní a kontribuční agenda zrušeného místodržitelství přešla na nově zřízený zeměpanský úřad (královskou reprezentaci a komoru), který byl 22. 6. 1783 přeměněn na královské zemské gubernium. Kompetence byly rozděleny mezi četné komise (zdravotní, bezpečnostní, kominická, pro censuru knih a kalendářů, pro správu chudobince atd.), hejtmany a královské rychtáře. S ohledem na Josefovy plány centralizace a byrokratizace státní administrativy, vystoupily na povrch za jeho vlády nedostatky i v této oblasti. Vymezení činnosti a úprava policejní organizace byla prací prezidenta dolnorakouské vlády J. A. von Pergena⁶¹.

Založení nově koncipované instituce se v Praze nevyhnula řada problémů*. Budování policejní organizace v osmdesátých letech lze v české metropoli rozdělit do dvou etap: od června 1785 do ledna 1787, kdy byl prvním ředitelem J. J. Reismann z Riesenberka, a od března 1787, kdy byl jmenován do této funkce dosavadní prešpurský ředitel F. Amschel (působil v Praze do září 1791). Pro prvou etapu je charakteristické, že organizace policejní agendy měla vycházet z instrukcí dvorského dekretu z 26. 3. 1785[†], který rozděloval policejní agendu na „publico-politica“, tedy záležitosti, kde gubernium nařizuje, magistrát provádí nařízení a policie dohlíží na plnění a přestupky hlásí guberniu (trhy, drahota potravin a výrobků, osvětlení a čistota ulic, zdravotnictví, okrašlování města, stavby, požární řád atd.), a samotnou správu bezpečnostní, která podléhá zcela kompetenci policejního ředitelství (tedy vše, co se týká vnitřního klidu a bezpečnosti státu a jeho obyvatel a bezpečnosti jejich osob a majetku). Přitom veřejná policejní správa měla být pouze prostředkem a záminkou k provedení vlastního cíle policejní reformy, tedy vytvoření jednotného systému tajné policie (formulovaný pouze v příloze dekretu - tajné instrukci nejvyššímu purkrabímu). Jejimi úkoly bylo potají sledovat jednání a smýšlení úřednictva a vojska a jeho písemné styky s cizinou, smýšlení veřejnosti a veřejnou činnost kléru, a mít přesnou evidenci pobytu, jednání a pohybu cizích i domácích podezřelých a nebezpečných osob. Toho mělo být dosaženo pomocí evidence

* V práci F. Roubíka: *Počátky policejního ředitelství v Praze* je jen prvním devíti létům fungování policejního ředitelství věnováno více než šedesát stran textu.

[†] Vzniku tohoto dekretu předcházela první Pergenuův návrh policejní organizace (22. 6. 1784), který byl však císařem vrácen k přepracování s poukazem na nedostatečné odlišení veřejné policie od policie tajné. Tajná policie měla být zárukou dodávání spolehlivých informací přímo panovníkovi (po linii policejní ředitel – pouze v některých případech zemští „chefové“ (těm však policejní ředitel nepodléhal, jeho nadřízeným orgánem bylo vídeňské vrchní policejní ředitelství, potažmo přímo Pergen) – Pergen – Josef II., tedy bez účasti jiných orgánů, např. magistrátů či gubernia). Pergen vytýkaný nedostatek odstranil a svůj druhý návrh doplnil poznámku vysvětlující rozdíly mezi jednotlivými agendami: „Pergen rozlišuje výslovně nařízení a zákazy, týkající se veřejných zařízení a zakládající se jednak na nejvyšších generáliích, jednak na nařízeních zemských vlád, od vlastní bezpečnostní agendy, již je třeba nazývatí policií ve vlastním slova smyslu.“ Roubík, J.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*, s. 64 -67.

podezřelých a stíhaných (vč. jejich popisu), přesného a přísně dodržovaného systému hlášení cizinců, získáváním pomocníků ze všech společenských vrstev a zaměstnáváním tajných agentů. Přestože mělo být zabráněno kompetenčním sporům s politickými orgány (z agendy ředitelství byly vyloučeny věci politicko-správního rázu z agendy policejní komise, která jinak přešla do jeho kompetence), předejít se jim nepodařilo.

Formulace v tajné instrukci, aby ředitel přizpůsobil svoji činnost místním poměrům a jejich požadavkům, kterou si Riesmann vyložil po svém, okolnosti jeho jmenování císařem bez vědomí a doporučení nejvyššího kancléře a purkrabího, a také vzájemná řevnivost mezi guberniem a magistrátem na jedné a novým policejním úřadem na druhé straně vyústily v potřebu výměny pražského policejního prezidenta. Na základě pražského neúspěchu panovník také cítil potřebu změny ve vymezení agendy spadající do policejní kompetence a tak již v listopadu 1786 obdrželo gubernium dvorské dekrety obsahující instrukce k novému uspořádání: ředitelství mělo mít napříště pouze funkci dohlížejícího orgánu a jeho činnost přebíral magistrát; společně s tím přešli pod jeho zprávu čtvrtní komisaři, policejní stráž a ostatní policejní orgány spadající v předešlém období pod ředitelství. Policejní ředitel nyní nepodléhal přímo nejvyššímu ředitelství ve Vídni, nýbrž pracoval pod dohledem guberniálního presidia.

Nový pražský policejní prezident Amschel se úřadu ujal s plným nasazením: 30. 4. 1787 vychází tiskem nový detailně zpracovaný policejní řád pro Prahu; pro magistrát vypracoval přesný řád hlášení cizinců, raportů z městských bran, evidence cestujících poštou, vyhlášku o povinném zamykání domů ve 12 hodin (pod pokutou 1 zl. 30 kr.), řád pro veřejná nosítka; pro gubernium pak např. nařízení o nájemných vozech. Veškerá nařízení policejního charakteru procházela jeho rukama a on k nim vypracovával svá vyjádření; byl tak zcela informován o policejní správě v Praze.

Policejní dohled vykonávali tři komisaři (jeden pro Staré Město, jeden pro Nové Město a jeden pro Malou Stranu a Hradčany) prostřednictvím městských čtvrtních* (Staré Město bylo rozděleno na dvě, Nové Město na tři čtvrti, Malá Strana byla jednou čtvrtí a stejně tak Hradčany), kterým pomáhali tzv. desátníci (každý měl na starosti 30 domů). Nový režim se však Pražanům jevil příliš tvrdý, pokuty (dle policejního řádu z 30. 4. 1787) velmi vysoké a nebyli spokojeni také s chováním policejních orgánů, které dávaly nadměru znát svoji úřední moc. Vyvrcholilo to stížností 779 pražských občanů z 30. 4. 1789 císaři (jelikož nebyly jejich časté stížnosti ke guberniu vyřizovány k jejich spokojenosti, obrátili se přímo na Josefa II.): *„Stížnosti obrací se mezi jiným proti mladým okresním komisařům, 22letému Václ. Thámovi a*

---

* Před rokem 1784 náležela čtvrtním hejtmanům péče o „veřejnou bezpečnost a jiné obecné dobro, ve čtvrti jejich péči svěřené, hlavně také policie požární“. V případě jeho vypuknutí „rozdělili svoje desátníky: jedny, aby hasili, druhé, by rozháněli zevlující lid a nedali krásti věci, z ohně vynášené.“ Po policejní reformě čtvrtní „ve své čtvrti měl míti zření hlavně k tomu, aby seznal poměry obyvatelské, živnostenské, zdravotní a zvláště fiskální a aby správně obecní (magistrátu) podával spolehlivé zprávy, kdykoli potřeba taková se naskytla.“ Změny doznal i počet čtvrtí do roku 1784 bylo Nové i Staré Město rozděleno shodně do čtyř čtvrtí (Štěpánská, Zderazská, Jindřišská, Petřská a Týnská, Havelská, Linhartská, Mikulášská). Kučera, K. B., Novotný, F. X.: *Stručný nástin a historický vývoj instituce "Sboru magistrátních okresních hl. města Prahy, jich kompetence a organisace* s. 8 – 9.

23letému Filipu Heimbacherovi, kteří, nemajíce potřebných zkušeností, dopouštějí se prý přehmatů a povyšují se nad občany, dávajíce jim s oblibou cítiti svoji úřední moc.“ Dvorským dekretem bylo 23. 6. 1789 stížnosti v podstatě vyhověno: zjednodušila se odvolávací procedura proti pokutám a také jejich dosavadní exekuční vymáhání mělo skončit.*

Tvůrce státní policejní organizace Pergen nebyl spokojen se změnami, jež byl nucen na příkaz panovníka na počátku roku 1787 zavádět, a usiloval o návrat ke stavu před nimi. Poslední reorganizaci za Josefova panování se mu podařilo prosadit s platností od 1. 1. 1790; nejvyšší purkrabí obdržel již 10. 10. 1789 rozkazy ohledně její realizace: vykonávání veškeré policejní a bezpečnostní agendy bylo opět svěřeno do kompetence policejního ředitele, veřejně-politické záležitosti (stavební agenda, drahotní opatření, osvětlování a dláždění ulic atd.) zůstaly na starosti magistrátu. Ačkoli se tedy rozdělení agendy vrátilo do stavu z let 1785 – 1787 post policejního ředitele, který stále zastával Amschel, se nevymanil z podřízenosti zemskému „*chefovi*“, tedy nejvyššímu purkrabímu. Raporty z následujícího roku vykazují, že zavedení změn proběhlo v pořádku a že magistrát a ředitelství úřadují bez kompetenčních kolizí.

Rozlišovat dopad policejní reformy pro jednotlivé pražské čtvrti by nemělo valný smysl, důležitou skutečností však zůstává, že po počáteční fázi, kdy policejní prezident úřadoval ve svém bytě[†], byl jako první sídlo úřadu 11. 11. 1789 pronajat (za 421 zl. 32 kr. ročně) neobydlený dům v majetku tepelského kláštera v Mikulandské ulici čp. 127, tedy na Novém Městě pražském.⁶²

---

* Lze se domnívat, že pravděpodobně v reakci na tuto stížnost byl nucen V. Thám opustit své zaměstnání – Roubík tuto informaci neuvádí.

[†] Místo bydliště (a tedy i úřadu) prvního policejního prezidenta Reismanna se mi nepodařilo lokalizovat; Roubík uvádí dům „*U zlatého slunce*“ na Štěpánském náměstí (s. 82), ale dům nesoucí toto označení stojí v ulici Na Poříčí čp. 1045/22 (viz Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 553), název Štěpánské náměstí je jedním z historických pojmenování Malostranského náměstí, avšak z pozdější doby („*Od poloviny 19. století do roku 1869 říkalo se zde Štěpánské náměstí podle arcivévodvy Štěpána (1817 - 1867), jenž byl v letech 1844 - 1847 českým místodržícím*“). V 18. století neslo název Vlašský plac (Lašřovka, M., Ledvinka, V.: *Pražský uličník*, s. 434). Ani v seznamu *Jména ulic, náměstí a jiných objektů* zobrazených na *Hergetově plánu* žádné Štěpánské náměstí nenalezneme (Pokorný, O.: *Plán Prahy z roku 1791*, s. 18).

2.2. Stavební a funkční proměny budov Nového Města

První polovina osmnáctého století, tedy období vrcholného baroka, obohatilo Prahu o několik významných staveb jak palácových (Clam-Gallasův na Starém Městě, Morzinský a Thunovský na Malé Straně, Toskánský a Šternberský na Hradčanech a další), tak i kostelů (sv. Mikuláš a sv. František na Starém Městě, sv. Miuláš a sv. Josef na Malé Straně)⁶³. Na Novém Městě je možné jmenovat paláce Piccolominiův (Sylva-Taroucca) v ulici Na příkopě⁶⁴, Kounický a Dobřenských v Panské ulici⁶⁵, a zejména pak velkolepou stavbu jezuitské koleje na Dobytčím trhu, jejíž výstavba se však do tohoto období protáhla již z předešlého století (kolej byla budována v několika etapách od roku 1658, dokončena byla roku 1759)⁶⁶. V tereziánském období začal do Prahy pronikat z Vídně vliv rokoka, které spolu s novými dekorativními prvky přineslo také odklon od monumentálních (zejména církevních) staveb k měšťanské architektuře. V tomto stylu, prosazujícím se nejen mezi šlechtou, ale i u bohatnoucí střední vrstvy, byly na Novém Městě vystavěny architektem I. J. N. Palliardim např. paláce MacNevenů a Sweerts-Sporků⁶⁷.

Poté co se vlády v habsburské monarchii ujal Josef II., počaly i do architektury pronikat prvky, které byly charakteristické pro celý životní styl nového panovníka – vyznavačem jednoduchosti a účelnosti byl např. i v otázce módy. Jeho prostý styl oblékání a účesu se stal populárním i mezi mnohými, kteří ve víře v pokrok odhodili staré myšlení i názory a (na znamení sympatií s reformní aktivitou císaře) „*si ustřihli copy*“⁶⁸. Architektem, který dokázal promítnout do pražské architektury tyto nové postoje, byl profesor praktické matematiky a od roku 1788 také zemský vrchní stavební ředitel F. A. L. Herget. Prokázal nejen schopnost provést adaptace starších budov v duchu potřeb nové doby (jako v případě adaptace ústavu šlechticů na nemocnici) a zahájit v pražské architektuře éru klasicismu – rozsah jeho aktivit byl mnohem širší: oprava Karlova mostu po povodni v roce 1784, plavební úpravy řek, organizace prací při vyměřování půdy, návrhy úprav topenišť v domácnostech, provozování vlastní cihelny atd.) jeho činnost má však též negativní stránku, tak charakteristickou pro josefinismus zavrhuje vše, co již bylo z jeho pohledu zastaralé a přežitě: za jeho působení zmizela z pražských ulic nejedna vzácná stavební památka (Betlémská kaple, kaple Božího těla atd.)⁶⁹

Racionalizace a modernizace se odrazily ve tváři Nového Města i po urbanistické stránce. Postupné zasypávání příkopu staroměstských hradeb (započaté již v tereziánském období) přineslo sjednocenému městu nové promenádní ulice, Staré a Nové aleje. Reforma pohřebnictví, zejména zákaz pohřbívání uvnitř města (souběžně s jeho vydáním roku 1784 došlo k úpravám a vysvěcení bývalých morových hřbitovů – pro Nové Město na Olšanech) a z něj vyplývající rušení starých hřbitovů, otevřela cestu pro další budoucí úpravy jeho intravilánu, např. narovnání Jindřižské ulice (1827) či vytvoření zcela nové ulice Na rybníčku (1844 – 1845)⁷⁰. Zavádění nových pořádků při pohřbívání nebylo mnohými přijato pozitivně – jejich dodržování muselo být vynuceno guberniálním nařízením z 24. 5. 1787 pod pohrůžkou pokuty pro faráře, kteří by po 1. červnu nedodržovali příkaz k pohřbívání na nových hřbitovech⁷¹.

2.2.1. Kostely, fary a školy

Odsvěcení mnoha pražských kostelů a kaplí bylo výsledkem farní reorganizace (dvorský dekret z 6. 10. 1783), jejíž příčinou byla „nadbytečnost“ těchto kostelů a omezování okázalosti církevních obřadů v duchu josefínského pojetí zbožnosti; výsledkem bylo podle Janáčka 65⁷², podle Bělina dokonce 72 zrušených kaplí a kostelů v Praze (z toho 22 novoměstských)⁷³. Bělina také uvádí přerozdělení území města do 20 namísto původních 30 farních obvodů – započtením vyšehradského vychází stejný počet i součtem farních kostelů v knize *Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne měsíce máje 1784*⁷⁴. V rozporu s novým bohoslužebným řádem jsou však Bělinovy údaje o počtu farních kostelů na Novém Městě: oproti pěti uvedeným v pořádku (sv. Vojtěch, sv. Apolinář, sv. Štěpán, sv. Jindřich, sv. Petr) uvádí jako farní ještě další dva* (P. Marie Sněžné a sv. Trojice)⁷⁵. Na vině je praxe, s jakou Josef II. zaváděl i ostatní reformy: roku 1783 došlo skutečně k odsvěcení kostela sv. Trojice ve Spálené ulici, avšak během roku 1784 do něj byla přenesena farnost staroměstského sv. Martina ve zdi a byl znovu vysvěcen poté, kdy panovník vyslyšel protesty věřících⁷⁶; podobně změnil své rozhodnutí v případě P. Marie Sněžné, kam byla přesunuta roku 1787 zrušená staroměstská farnost od P. Marie na louži a kromě fary zde byla zřízena i škola⁷⁷.

Mnohé kostely takové štěstí neměly a tuto reformu nepřežily: kaple Božího těla na Dobyčím trhu (r. 1784 uzavřena a v r. 1789 prodána s podmínkou, že ji nový majitel zlikviduje) a sv. Longina (r. 1784 zrušena a nadále využívaná jako skladiště), kostely sv. Karla Borromejského (r. 1783 zrušen k němu příslušný emeritní dům a o rok později i samotný kostel, poté propůjčen náboženským fondem vojenskému eráru), sv. Josefa (r. 1786 zrušen a od r. 1799 využíván vojskem), sv. Kateřiny (r. 1784 zrušen), sv. Klimenta (r. 1784 zrušen a r. 1797 byl přepatrován a sloužil nadále jako sýpka), sv. Lazara (r. 1788 zrušen a v r. 1791 prodán společnosti řezníků), sv. Michala (r. 1787 zrušen, r. 1789 prodán obchodníkovi F. Kehrnovi, který jej za dvě léta prodal německým protestantům – ti si zde zřídili modlitebnu), P. Marie a Karla Velikého (r. 1785 zrušen i s klášterem; přilehlý zrušený augustiniánský klášter byl přeměněn na chorobinec a 13. 12. 1789 byl kostel pro jeho potřeby znovu vysvěcen[†]), P. Marie Na trávníčku (r. 1783 zrušen), Neposkrvněného početí P. Marie a sv. Václava (oba r. 1785 zrušeny)⁷⁸.

O prostředky získané prodejem inventáře a budov zrušených kostelů (a klášterů) panovník církev nechtěl v žádném případě připravit; byly převedeny do náboženského fondu, z něhož bylo financováno nutné budování farní správy a církevní provoz, vše ale pod dohledem státu: „*Nutil jen církev ve své tyranské lásce, aby upotřebila svých prostředků tak, jak to pokládal za blahodárné.*“⁷⁹ Konventy a chrámy, jimž byla

* Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, na s. 98 zmiňuje jako farní dokonce od zrušení jezuitského řádu (1773) také kostel sv. Ignáce.

† Zatímco hlavní oltář byl r. 1785 přenesen ke sv. Apolináři, sedm karikovaných postav židů přihlížejících výjevu *Kristus před Pilátem* muselo být z fiktivních balkonů Sv. schodů u jižního boku chrámové lodi před opětovným vysvěcením v rámci josefínské tolerance odstraněno (Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 139).

umožněna další existence, mohly z dané situace ve svůj prospěch získat prostředky na různé stavební úpravy nebo části vybavení zrušených církevních zařízení. Na Novém Městě se to týkalo kostelů sv. Apolináře (získal hlavní oltář a další inventář od P. Marie a Karla Velikého; po opětovném vysvěcení chrámu na Karlově spolu kostely vedly o inventář spory), sv. Jindřicha a Kunhuty (prošel již v letech 1777 – 1785 důkladnou opravou), Nejsvětější Trojice v dnešní Trojické ulici (v letech 1781 – 1782 byla vybudována věž a patrně také sakristie), P. Marie Sedmibolestné (r. 1788 došlo k celkové obnově kostela i konventu) a sv. Petra (r. 1786 byl do sanktusní věžičky osazen nový zvon)⁸⁰.

Osudy kostelů jsou samozřejmě nerozlučně spjaty s osudy jejich far. Jak už bylo uvedeno, dva z novoměstských kostelů byly ustanoveny nově jako farní a bylo nutné jejich faru nově postavit. V případě kostela Nejsvětější Trojice dokonce „*podle tradice, zachycené již v Schallerovi, prý císař při své osobní návštěvě stanovil též polohu a rámcově rozsah budoucí stavební parcely fary...*“ Ta byla následně roku 1784 vystavěna stavitelem P. Wiedhoffem v duchu nastupujícího klasicismu⁸¹. Pro druhý z nich, kostel P. Marie Sněžné, byla pro výstavbu fary a školy určena část kláštera před západním průčelím kostela; budovy byly dle plánů F. Zelinky dokončeny v roce 1792⁸². Podobně jako samotný kostel, byla na konci osmdesátých let opravena i budova farní školy u sv. Jindřicha⁸³.

Současně z reorganizací farností byla dokončována reforma škol, v Praze započatá v lednu 1775. Na Novém Městě v rámci zdokonalování sítě farních škol (zavádění nových metod, zlepšování učebních pomůcek a existenčních podmínek učitelů) byla v osmdesátých letech při svatoštěpánské triviální škole zřízena i třída industriální, příkladně vedená V. Amortem. Tyto speciální třídy triviálních škol připravovaly děti vedle běžné výuky na praktický život také v jiných oblastech, v tomto případě např. v pěstování bource morušového. V důsledku nedostatku prostředků studijního fondu financujícího provoz gymnázií se součástí reformy stalo také zavedení školného; negativní dopad v podobě odlivu studentů znamenal na novoměstském gymnáziu (převzatém piaristy v Panské ulici od zrušených jezuitů na Dobytčím trhu roku 1774) pokles jejich počtu z 389 v roce 1781 na 186 v roce 1787, kdy byla prakticky dokončena jak reforma školní, tak i reforma pražských farností⁸⁴.

2.2.2. Kláštery

Existují svědectví o tom, že se v 18. století osazenstva mnoha klášterů zdaleka nevěnovala bohu libému konání. Arcibiskupská visitace kláštera irských františkánů došla v roce 1737 k následujícím zjištěním: „*Otcové se potloukali se ženami po vinicích u Prahy, v sakristii vedle hlavního oltáře slavili pitky až do pozdní noci, a obchody s vyžebzanými penězi dostaly téměř bursovní ráz. Směti jít žebrat bylo vyznamenáním, neboť třetina vybraného zůstala sběrači pro osobní potřebu. Docházelo k tomu, že především profesori theologie zvláště horlivě se vydávali na žebrotu a tak zameškávali vyučování.*“ Zapomenuta byla doba, kdy jejich předchůdci „žili jen o zelenině a chlebě a pracovali na poli nebo v zahradě.“⁸⁵ Josef II. se tedy rozhodl napravit i tuto oblast života: 11. 9. 1782 ruší všechny exempce klášterů, 30. 3. 1783 zakazuje klášterní studium a nařizuje klášterům posílat své studenty teologie do generálního semináře⁸⁶ a zároveň začíná s rušením klášterů, v první řadě kontemplativních řádů. Rozhodujícím hlediskem pro rušení klášterů se tedy stala prospěšnost jejich aktivit pro obecné blaho - nezabývaly-li se tedy vědeckou, pedagogickou, charitativní či pastorační činností, byly takové konventy určeny k likvidaci.⁸⁷

Na Novém Městě vyhovovalo požadavkům nové doby pět konviktů; pokračovat ve své činnosti mohly alžbětinky (na jejich kláštere a kostele v ulici Na slupi byly r. 1783 opraveny střechy, následně prošel opravami r. 1788 celý areál⁸⁸), voršilky (byly sice dekretem z 6. 8. 1784 zrušeny, ale toto rozhodnutí bylo anulováno a voršilky se ocitly ve zvláštní situaci – jejich zadlužený majetek propadl náboženskému fondu a byl jim jen propůjčen⁸⁹), piaristé (kolej v Panské ulici převzala již v r. 1774 novoměstské gymnázium po zrušeném jezuitském řádu; r. 1787 konstatovala guberniální komise špatný stav budov, ale pro nedostatek financí byly pouze opraveny střechy), františkáni (ačkoliv si porušením zákazu přijímat novice vysloužil kvardián kláštera r. 1782 nemilost Josefa II. a hrozbu vyhnání františkánů z rakouských zemí, byl nakonec pouze omezen počet řeholníků z 66 na 18⁹⁰) a jako jediný mnišský řád benediktini v Emauzích (byl pouze snížen počet mnichů; opat P. Škoda zde na konci osmdesátých let zřídil obrazárnu, pravděpodobně z majetku zrušených klášterů⁹¹).

Z původního počtu novoměstských klášterů přečkala reformy necelá třetina; větší část jich byla zrušena a uvolněné budovy získávaly nové uplatnění, podobně jako kolej již dříve zrušeného řádu jezuitů, od roku 1773 kasárna granátníků a po roce 1796 vojenská nemocnice. Budovy konventu celestinek v Jindřišské ulici byly po jeho zrušení (1782) prodány (1784) a přeměněny v továrnu na tabák (ta se později přestěhovala do Kutné Hory a na tomto místě byla vybudována budova pošty). Klášter žebravého řádu servitů u kostela P. Marie Na trávníčku v ulici Na Slupi získali vojáci pro výchovný ústav* (novoměstští servité byli nejprve 17. 7. 1783 připojeni ke staroměstským a 12. 11. 1783 zrušení úplně). Řád obutých augustiniánů poustevníků u kostela sv. Kateřiny byl zrušen 1. 5. 1784, farnost přenesena ke sv. Apolináři a budovy převzal vojenský erár (r. 1826 zde byl zřízen ústav choromyslných).

* Plány na opravy střech v roce 1785 vypracoval také F. A. L. Herget (Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 334).

Vojenským účelům sloužily také budovy klášterů řádu bosých augustiniánů (zrušen 12. 3. 1785, potom sklad postelí a prádelna) a křížovníků s červeným křížem – Strážců Božího hrobu (po zrušení 25. 4. 1784 kasárna) na Zderaze; stejné využití potkalo konventy kapucínů při kostele sv. Josefa (zrušen r. 1787, fungoval ale ještě do r. 1795) a irských františkánů - hybernů (zrušen r. 1786) na Hyberském náměstí* (dnes nám. Republiky†). Konvent trinitářů při kostele Nejsvětější Trojice ležící mezi ulicemi Spálenou, Lazarskou a Vladislavovou byl zrušen roku 1783 a pronajat batalionu schwarzbašských granátníků. Osud kostela a augustiniánské kanonie byl již zmíněn v předešlé kapitole; zbývá již připomenout jen řád ivanitů při kapli sv. Jana Zlatoústého v ulici Na Bojišti – zrušen byl roku 1782⁹².

Řeholníci zrušených klášterů měli tyto možnosti: mohli zůstat ve svém řádu a odejít do jiného nezrušeného konventu, nebo mohli přestoupit do stavu světských kněží, kterých chtěl pro potřeby duchovní správy v nově organizované síti farností získat panovník co nejvíce. K tomuto účelu neváhal použít i prostředky náboženského fondu. Zatímco ostatní měli jen 150 zl., řádový kněz, který přešel k duchovní správě, dostal penzi 300 zl.⁹³

---

* V refektáři již od roku 1789 (tedy od uzavření budovy na Koňském trhu, tzv. Boudy) působil český divadelní spolek. Vojskem nevyužitý areál zakoupil roku 1793 majitel sousedních budov, hrabě Sweerts-Sporck, který plánoval jeho adaptaci pro divadelní provoz (Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 189).

† Lašťovka, M., Ledvinka, V.: *Pražský uličník*, na s. 577 - 578 jsou pro toto náměstí uváděny dva názvy: Josefské či Kapucínské pro severní část a Hyberské pro jeho jižní část; v *Hergetově plánu* je zakresleno celé pod názvem Hyberské.

2.2.3. Ostatní budovy

Jednou z nejvýznamnějších budov každého města byla radnice – poté, co sloužila více než čtyři staletí, ztratila sloučením pražských měst ta novoměstská svou původní funkci*. Správa sjednoceného města byla přenesena do sídla nového magistrátu, radnice Starého města. Budova radnice Nového Města byla nyní určena pro sídlo trestního soudu. Pro tyto účely byly v areálu provedeny ve dvou etapách (1795, 1806 – 11) úpravy, které mnohdy vedly k znehodnocení cenných stavebních prvků⁹⁴.

Jak už bylo výše uvedeno, po stránce urbanizačního rozvoje bylo území Nového Města značně nesourodé – i pro konec 18. století je stále možné uplatnit Lorencovo dělení do čtyř částí, které zhruba kopíruje administrativní rozdělení městské části na čtvrti spravované jednotlivými „čtvrtními“. Přitom nejrozvinutější zůstávala centrální část, tedy okolí Koňského trhu (odpovídající přibližně Jindřišské čtvrti). Svědčí o tom i stavební úpravy prováděné v této oblasti během osmdesátých let: na domě „U jelena“ (též „U Řečických“) ve Vodičkově ulici (čp. 677) bylo po požáru v roce 1784 přistavěno v raně klasicistním stylu druhé patro a mansardová střecha⁹⁵; raně klasicistní přestavbou prošel po roce 1780 také dům „U zlatého kruhu“ v Palackého ulici č. 6 (čp. 723)⁹⁶; výrazná klasicistní přestavba v letech 1784 – 1785 přinesla domu „U modré boty“ (dnes hotel Adria) na Václavském náměstí (čp. 784) jednotnou třípatrovou dispozici, která je dodnes patrná v interiéru přední budovy a která dle dobových dokladů tuto nemovitost zhodnotila sedmkrát⁹⁷; úpravami zhodnotil nový majitel, Filip hrabě Kinský, po roce 1782 také Kounický (Schaffgotschský) palác v Panské č. 7 (čp. 890)⁹⁸. Dokladem toho, že tato čtvrť předčila ostatní, je skutečnost, že chtěl-li novoměstský měšťan bydlet na „dobré adrese“, vybral si některou z ulic Jindřišská, (novoměstská) Široká (dnes Jungmannova), Spálená, Štěpánská či Koňský, ale také Dobytčí trh⁹⁹. Na Koňském trhu byla (proti domu čp. 832 zvanému „U Císařských“ na rohu náměstí a Jindřišské ulice) v roce 1786 postavena dřevěná stavba divadla, tzv. Bouda, sídlo české divadelní společnosti. Při své návštěvě povýšil Boudu Josef II. na „C. k. vlastenecké divadlo“, roku 1789 byla ale budova zbořena, jelikož překážela komunikaci¹⁰⁰. Česká divadelní společnost pak pokračovala ve své činnosti v refektáři zrušeného hyberského kláštera[†].

Zasypání další části příkopu mezi Starým a Novým Městem (1781)¹⁰¹ a jeho přeměna v promenádní Nové aleje (dnes Národní třída) bylo impulsem pro rozvoj přilehlých ulic[‡]. K domu „U dvou zlatých klíčů“ ve Spálené ulici č. 31 (čp. 98) byla okolo roku 1785 přistavěna dvorní křídla a byl zvýšen o druhé patro – z této přestavby se

* Také radnice Hradčan a Malé Strany přišly o svou starou funkci; hradčanská (v Loretánské ulici) byla prodána zámečnickému mistru J. Pikartovi, obec si ponechala kapli, masné krámy a mobiliář. Zůstal zde šenk a obchod, část budovy byla adaptována k bydlení. Malostranská radnice (na Malostranském nám., tehdy Vlašském placu) sloužila po r. 1784 jako zemský fiskální úřad, městský berní archív, prokuratura královské komory, nejvyšší lenní soud i vězení, a konečně od roku 1868 jako Malostranská beseda (Augusta, P, Broncová, D.: *Pražské radnice*, s. 32 – 35).

† Viz poznámka pod čarou na s. 24.

‡ Podobný rozvoj zažily v předešlém období ulice kolmé na Staré aleje (dnes Na Příkopě), kde proběhla zasypání a úprava na promenádní ulici již v roce 1760 (Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 115).

dochovala střecha a vikýř s atikou v uliční fasádě¹⁰², v Mikulandské ulici bylo druhé patro mezi léty 1779 a 1803 přistavěno dokonce u dvou domů – č. 8 (čp. 120) a č. 10 (čp. 119)¹⁰³ a dokladem rostoucí důležitosti ulice je i zmiňované umístění sídla policejního ředitelství do čp. 127 v roce 1789¹⁰⁴. Nejrozsáhlejší stavební činnost v této oblasti probíhala u domů ve Voršilské ulici č. 8, č. 10 (čp. 130) a v Ostrovní č. 13 (čp. 129), postupně spojovaných Janem Josefem Kinským z Vchynic a Tetova na Zlonicích v jediný celek Deymova (Schwarzenberského, Čábelických ze Soutic) paláce. Podle plánů I. Palliardiho byly klasicistní úpravy provedeny roku 1787 na čp. 129, posléze byla v roce 1789 upravena fasáda zbývající části objektu, také v raně klasicistním stylu s prvky dozívajícího baroka¹⁰⁵.

Dvorní dekret z 18. 9. 1788 znamenal zásadní obrat pro osud budovy čp. 499 – byl jím totiž zrušen novoměstský Ústav šlechtičen a na této adrese (dnes U nemocnice 2) byla zřízena všeobecná nemocnice a zaopatřovací ústav bláznů. Špitál byl slavnostně otevřen 1. 12. 1790 a připojil se k několika již dříve zřízeným zdravotnickým zařízením v jihovýchodní části Nového Města. Praha se tak připojila k ostatním městům, v nichž byla již dříve splněna nařízení obsažená v Josefových direktivních pravidlech pro vybudování centrálních zdravotních ústavů v hlavních městech jednotlivých zemí monarchie vydaných 24. 5. 1781 (nemocnice byly zřízeny v letech 1784 ve Vídni, 1786 v Brně, 1787 v Olomouci a 1788 v Linci). Výběrem vhodného místa pro nemocnici se zabývali F. A. L. Herget a děkan lékařské fakulty, guberniální referent a po jejím založení také první ředitel nemocnice (a také porodnice a chorobince¹⁰⁶) T. Bayer již od roku 1785. Prvotní návrh využití augustiniánského kláštera na Karlově (ten nesplňoval nároky na zásobování vodou) ani další na zbudování nového komplexu v oblasti Hyberského náměstí neprošly a volba nakonec padla na Ústav šlechtičen (jeho šestnáct obyvatel se přestěhovalo do Ústavu šlechtičen na Hradčanech), také pro předpoklad nižších nákladů na přestavbu oproti stavbě nové. Toto očekávání se však nenaplnilo a adaptace provedená podle Hergetových plánů se výrazně prodražila¹⁰⁷. Již dříve zřízenými zdravotnickými ústavu v jihovýchodní části Nového Města, k nimž se Všeobecná nemocnice připojila, byly vedle městského špitálu s chudobincem u sv. Bartoloměje mezi dnešními ulicemi Na slupi a Vyšehradskou (čp. 424 a 427)¹⁰⁸, založeného roku 1505 a roku 1784 na příkaz Josefa II. transformovaného na ústav pro slabomyslné, dále špitál v klášteře alžbětinek (Na slupi 6, čp. 448 - právě špitální činnost uchránila jejich konvent před zrušením)¹⁰⁹, chorobinec v bývalé kanonii augustiniánů na Karlově (v provozu od r. 1790, kolaudován až r. 1791)¹¹⁰, vojenský špitál v bývalé jezuitské koleji na Dobytčím trhu (čp. 504)¹¹¹ a konečně také porodnice s nalezincem zřízená 17. 8. 1789 v bývalém jezuitském exercičním domě v Apolinářské ulici č. 4 (čp. 447), který byl k novému účelu adaptován v letech 1790 – 1791 taktéž podle plánů F. A. L. Hergeta¹¹².

Stavební aktivita se nevyhnula ani Hyberské ulici: palác čp. 1033, tedy Losyů z Losinthalu či také Kinských (po r. 1907 Lidový dům), prošel úpravami včetně průčelní fasády zřejmě po roce 1787 pod vedením F. Hegera. V čp. 1034 (Hyberská 5, V Celnici 6) nechala provést Marie Karolína, hraběnka ze Salmu, mezi léty 1776 a 1782

několik zásadních přestaveb vedoucích ke spojení domů na této parcele. Následně roku 1790 palác získal J. F. K. hrabě Sweerts-Sporck, majitel sousedního domu čp. 1036 (a také dalších nemovitostí v lokalitě mezi ulicemi Na Poříčí, V celnici a Hybernská: čp. 1035 bylo v držení rodu už od konce 17. století, zrušený hyberský klášter čp. 1037 hrabě zakoupil v dražbě roku 1793); propojením domů plánoval vytvořit velkorysou rezidenci¹¹³.

Dozvídáme-li se ve svědectví osvícence a pozdějšího obrozence J. T. Helda z osmdesátých let, že „*stopy obléhání z roku 1757 ani v nejmenším nevymizely: Koňský trh, Příkopy, Jindřišská ulice, Senovážné náměstí, Dlážďená ulice, celé Poříčí a všechny s ním souběžné ulice až na vltavský břeh byly většinou z málo vyspravovaných starých domů*“¹¹⁴, platí to zejména pro Petruskou čtvrť; významnější stavební aktivity jsou zde doloženy jen u nemovitostí v ulici Na Poříčí 20 (čp. 1044; v letech 1781 až 1784 byly spojeny dva stávající domy a přistavěno druhé patro) a 22 (čp. 1045; r. 1788 byla provedena nákladná klasicistní přestavba, ovšem o druhé patro byl dům zvýšen až v r. 1798)¹¹⁵.

Konečně důležité určitě je zmínit se o stavbách, které vznikly v deváté dekádě 18. století, avšak později zanikly. Čp. 15, tedy palác hlubockých Schwarzenberků zbudovaný v těchto letech v dnešní Lazarské ulici byl zbourán na počátku 20. století¹¹⁶, pozdně barokní dům „*U zlatého beránka*“ z roku 1780 na Václavském náměstí 5 (čp. 469) byl zbourán v r. 1911 a nahrazen hotelem Ambassador¹¹⁷ a dům v Charvátově ulici 4, který byl v roce 1781 připojen k paláci Desfoursů (Národní třída 38; čp. 37) a klasicistně upravován, byl zbourán před výstavbou paláce Škodových závodů v r. 1926¹¹⁸.

2.2.4. Hradby

Jak už bylo uvedeno, Nové Město bylo ohraničeno dvojími hradbami – původními staroměstskými na jedné straně a vlastními novoměstskými, přetvořenými v letech 1648 až 1730 v moderní bastionové opevnění, na straně druhé. Významnější změnou v rámci této přestavby bylo zaslepení brány sv. Jana (při ústí ulice Ječné; od této úpravy byla nazývána Slepá) a její nahrazení nově zbudovanou branou Žitnou (navazující na stejnojmennou ulici) mezi léty 1697 a 1694¹¹⁹.

Staroměstské hradby byly určeny k likvidaci již při předcházejících spojeních dvou pravobřežních pražských měst, avšak ani v jednom případě nebyla demolice zcela realizována; přesto stará neudržovaná fortifikace podléhala nejen zubu času, ale byla také rozebírána na stavební materiál a později k ní byly dokonce přistavovány obytné stavby. Příkop před nimi býval využíván pro zahradnické účely, dokud nedošlo roku 1760 k zasypaní jeho první části v místech dnešní ulice Na Příkopě, v roce 1781 pak zbylého úseku (dnes Národní třída). Vznikl tak v Praze dosud nevídaný urbanistický prvek – první městský bulvár, nazývaný Staré a Nové aleje. Promenádní třída byla osazena řadami lip (ve starší části), resp. kaštanů (v novější části), a doplněna figurální kamennou kašnou F. X. Lederera (původně umístěna na začátku Nových alejí, později přemístěna na Uhelný trh). Jistě právem Poche vidí vybudování promenád jako projev „*asimilace novodobého francouzského urbanismu*“ určený „*kultivované společenské reprezentaci i zábavě v kultivovaném prostředí; tedy něco, co pražský lid do té doby více tušil, než znal z oblasti dvorské či šlechtické kultury*“ a vedle takto formulované demokratizace některých společenských výsad a zvyklostí v něm spatřuje též symbolické vyjádření rostoucího zájmu o přírodu a její okrašlovací a ozdravnou funkci uvnitř městských hradeb¹²⁰. Ani po definitivním sloučení pražských měst roku 1784 zbytky hradeb nezaknily okamžitě a přežily do konce devatenáctého (v některých případech dokonce počátku dvacátého) století, kdy byly až na výjimky zbořeny*¹²¹. Porovnáním *Huberova plánu s Hergetovým plánem* lze zjistit, které části hradeb zanikly mezi léty 1769 a 1791 (tedy mezi léty v nichž tyto plány vznikly): z bran (nebo jejich pozůstatků), které na konci šedesátých let ještě existovaly v ulicích Poštovní (dnes Karolíny Světlé), Na Perštýně, Perlové, Na Můstku, Havířské, Celetné, Královské a Dlouhé, jsou po zhruba dvaceti letech zachyceny již jen o oblouk v ústí Dlouhé ulice a Prašná brána. Plány dokumentují i zánik příkopu: Huber v roce 1769 zaznamenal osazení stromy pouze v části mezi Můstkem a Hybernským náměstím, pro rok 1791 je v *Hergetově plánu* doložena již i existence Nových Alejí.

Stavební činnost se ve sledovaném desetiletí nedotkla novoměstské fortifikace – jednak poslední obléhání Praha zažila v roce 1757 v průběhu sedmileté války (a i tehdy utrpěla ostřelováním spíše zástavba vnitřního města, v oblasti Nového Města především ulice Na Poříčí, Na Příkopě, Jindřišská a Václavské náměstí, hradby však

* Dodnes dochovanými výjimkami jsou především dvě věže ve dvorních traktech domů v Bartolomějské ulici, Prašná brána, staroměstská Mostecká věž a fragmenty ve zdivu domů v ulicích Rytířské, Divadelní a Karolíny Světlé (Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 65)

významně poškozeny nebyly), jednak byly prostředky na stavební činnost vojenského charakteru vyhrazeny na budování nových pevností Terezín, Josefov, Hradec Králové a Petrovaradín. Zásahy Josefa II. se v této době týkaly především majetkoprávního vymezení opevnění (které tedy bylo císařským dekretem z 20. 7. 1785 nadále ustanoveno jako výhradní majetek vojenského eráru bez ohledu na předcházející práva a zvyky) a vyhlášek upřesňujících povolování staveb v blízkosti hradeb, zejména v jejich předpolí (revers o pevnostním rayonu z roku 1782, dvorský dekret z roku 1788). Jak už bylo výše uvedeno, fortifikační obvod nespadal ze správního hlediska ani po sjednocení čtyř pražských měst pod magistrát, nýbrž pod místní fortifikační ředitelství pražské pevnosti (Fortifications-Lokal-Direction) podléhající Oblastnímu fortifikačnímu ředitelství pro Čechy (Prager-Districts-Direction)¹²².

2.3. Infrastruktura

Jakkoli znamenalo vybudování promenádních Starých a Nových alejí vstup nového elementu do (nejen) novoměstského života, v mnoha aspektech zůstávala infrastruktura i na počátku poslední čtvrtiny 18. století téměř středověkého rázu: „*Ulice neschůdné, kostrbaté, jmenovitě v zimě, protože neměly kanálů. Nikde chodníků, všude potůčky stojaté špíny...*“¹²³ Heldovo svědectví dokumentuje neutěšený stav Nového města ještě v osmdesátých letech, kdy už by bylo možné očekávat zlepšení v důsledku josefínského reformního úsilí inspirovaného osvícenskými a merkantelistickými idejemi, v jejichž hierarchii zaujímaly hygiena a kvalitní komunikace nejvyšší příčky. Avšak plány na vybudování kanalizace pod úrovní ulic vzniklé na magistrátu v roce 1787 nedošly rychlého naplnění – nepomohlo ani vydání dvorského dekretu v říjnu téhož roku, který nařizoval okamžité započítí prací. Neúnosný stav, kdy splašky byly shromažďovány v jímkách a hnojističích u domů nebo vylévány přímo na nedlážděné ulice*, způsoboval časté epidemie infekčních chorob. Se stavbou pražské kanalizace podle projektu F. A. L. Hergeta se začalo roku 1791 na Malé Straně, nová kanalizační soustava byla však vybudována převážně až v letech 1816 až 1828. Také v systému zásobování vodou se od středověku takřka jakékoli inovace vyhýbaly: vltavská voda byla čerpána vodními koly do vodárenských věží (Šítkovská sloužila pro horní a Novomlýnská pro dolní Nové Město) a poté putovala dřevěným potrubím do veřejných i soukromých kašen a nádrží. Na novém Městě lze předpokládat i využití povrchového pramene v oblasti bývalé osady Rybníčku¹²⁴. Osvětlení ulic bylo zajištěno pomocí olejových lamp a vzrostlo v celé Praze z celkového počtu 120 v roce 1723 na 1304 v roce 1823; kvalitnějších, tedy intenzivněji svítících lamp argantských, se město dočkalo až po roce 1824. S rozsáhlejším a soustavnějším dlážděním ulic se v Praze započalo právě v souvislosti s výstavbou kanalizace a zaváděním kvalitnějšího osvětlení ve 20. letech 19. století¹²⁵

Některá zaváděná opatření se podařila úspěšně realizovat mnohem rychleji: poté, kdy byly poprvé v roce 1770 pražské domy očíslovány¹²⁶, nařídilo 26. 7. 1785 gubernium magistrátu, aby ve spolupráci s policejním ředitelstvím provedlo na nárožích označení ulic; ty měly podobu bílé hranaté plochy na domovní zdi s názvem ulice v českém a německém jazyce¹²⁷.

Dopady zrušení hřbitovů (u kostelů sv. Jindřicha a sv. Štěpána) ve smyslu anticipace prostoru pro vytvoření nových ulic byly již výše uvedeny (viz s. 20). Akce významná pro budoucí vývoj prostoru Nového Města proběhla také ve vodách Vltavy: po ničující povodni v roce 1784 byl zpevněn zdí a osázen topoly Barvířský (dnes Slovanský) ostrov, který po roce 1830 převzal společensko-kulturní úlohu Malých i Velkých Benátek, čili ostrovů Střeleckého a Štvanice¹²⁸. Dokladem pragmatičnosti doby a nezájmu o výtvarné umění, který bývá často období vrcholného josefinismu

---

* Řád čištění ulic byl staroměstskými přijat roku 1431 a platil do konce 18. století: majitelé domů byli povinni shrabovat bláto a nečistoty před svými domy a jejich odvoz zajišťovala městská správa; skupina obyvatel, která noční čištění žump prováděla, obývala okolí Řásnovky (Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 99, Bělina, P.: *První půlstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 60). Situace na Novém Městě byla patrně obdobná.

vyčítán, je naprostá absence instalací nových soch v ulicích města, která ostře kontrastuje s velkým množstvím sochařských děl z období vrcholného baroka¹²⁹.

2.4. Obyvatelstvo

Počínaje rokem 1754 dokumentují počet obyvatel a jeho změny v celé habsburské monarchii periodicky prováděné sčítání obyvatelstva. Pro české země a jejich města provedl zpracování těchto dat do podoby přehledných tabulek již roku 1926 F. Dvořáček v práci *Sčítání obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*; údaje pro Prahu jsou mnohdy uvedeny pro jednotlivé čtvrti a umožňují tak výzkum demografického vývoje na Novém Městě i jeho porovnání s ostatními pražskými městy.

Nové Město bylo nejen největším, ale také nejlidnatějším ze všech čtyř měst pražských i po celá osmdesátá léta osmnáctého století; údaje jsou však zkresleny skutečností, že po celou sledovanou dekádu byl sčítán počet staroměstských obyvatel s počtem obyvatelstva Židovského Města. Pro ghetto jsou však k dispozici údaje z let 1771 (8.266) a 1791 (7.350) a lze tedy předpokládat, že se výsledné číslo pro devátou dekádu pohybovalo mezi 7.500 a 8.000. Odečteme-li tento údaj od dat uváděných pro Staré Město, obsadí první příčku co do počtu obyvatel s 26.438 v roce 1780^{*}, resp. 28.433 v roce 1790[†] s jasnou převahou Nové Město. Pořadí vyjádřené v absolutních číslech potom kopíruje i pořadí podle celkového přírůstku, který na Novém Městě dosáhl 7,5 %[‡], nakonec také počet novoměstských domů byl nejvyšší z celého města jak roku 1780 (1.247)[§], tak i v roce 1790 (1.256)^{**130}.

Připomíná-li L. Kárníková fakt, že pro velká města byla charakteristická daleko vyšší úmrtnost a nižší porodnost (tedy záporná hodnota přirozeného přírůstku) než na venkově a celkový přírůstek musel být zajištěn přílivem přistěhovalců z vnějšku (přičemž pohyb obyvatelstva značně usnadnilo zrušení nevolnictví roku 1781), lze z uvedených údajů vyvodit nejčastější usazování příchozího venkovského obyvatelstva právě na Novém Městě¹³¹. Pracovní příležitosti, které v tomto procesu hrály jistě důležitou roli, se nacházely v případě manufaktur také spíše na Novém Městě; v roce 1787 byl celkový počet novoměstských přádelen, tkalcoven a kartounek 24 oproti 7 staroměstským¹³². Je však nutno dodat, že v té době už umísťování výrobních objektů překročilo středověké hranice města a manufaktury vznikaly i před hradbami, například na území budoucího Smíchova či Karlína.

Ačkoli přesné informace o národnostním složení v Praze jsou známy až od roku 1880¹³³, existuje pramen, s jehož pomocí lze rekonstruovat aspoň většinové zastoupení české či německé etnické skupiny^{††} v jednotlivých městských částech. Je jím *Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne*

* Staré Město cca 21 tis. (vč. Ž. M. 28.819), Malá Strana 11.600 a Hradčany 3.357.

† Staré Město necelých 23 tis. (vč. Ž. M. 30.346), Malá Strana 11.962 a Hradčany 3.039.

‡ Staré Město včetně Židovského Města 5,3%, Malá Strana 3,1% a pro Hradčany vychází dokonce záporný výsledek – 9,4%.

§ Staré Město včetně Židovského Města 1.205, Malá Strana 541 a Hradčany 198.

** Staré Město včetně Židovského Města 1.222, Malá Strana 543 a Hradčany 200.

†† Pro toto období nepoužívám ve shodě s argumenty M. Hrocha výrazy „národ“ ani „národnost“, ale volím označení etnická skupina, jejímž nejvýraznějším společným znakem je převážně používaný jazyk (viz Hroch, M.: *Na prahu národní existence*, s. 5 – 11, Hroch, M.: *V národním zájmu*, s. 5 – 12).

*měsíce máje 1784, v jehož prvním paragrafu je uvedeno: „V každém farním kostele v neděli a ve svátek bude se držet krátké ranní kázání pro čeládku, potom později pro ostatní farní osadu německé neb české podle nejméně obyčejné řeči osadníků. Služba Boží se vždy podle řeči pozdějšího kázání řídit musí.“*¹³⁴ Součástí nového pořádku je i rozpis kázání a řeči, v které má být konáno: v pěti uvedených novoměstských farních kostelech byla všechna ranní kázání česká a pouze jediné dopolední, u sv. Jinřicha, německé. Situace, která by s takovou převahou potvrdila většinové zastoupení česky hovořícího obyvatelstva, se nevyskytuje v žádném jiném z pražských měst: na Hradčanech probíhala ve dvou kostelech obě ranní kázání česky, obě dopolední pak německy; na Malé Straně ve třech kostelech jedno ranní česky, zbylá dvě ranní a všechna dopolední německy; konečně na Starém Městě v devíti kostelech sedm ranních česky a dvě německy, dopoledne potom šest česky a tři německy¹³⁵. Tato skutečnost tedy jasně pro 80. léta 18. století dokazuje většinové osídlení Nového Města česky hovořícím obyvatelstvem*.

Údaje o počtech obyvatel podle společenského postavení jsou k dispozici až od roku 1784; i tak je možné ve srovnání s rokem 1790 na Novém Městě sledovat pokles počtu duchovních ze 430 na 210, nízký nárůst úřednictva ze 133 na 145, mírný růst počtu příslušníků šlechtického stavu z 233 na 249, stagnaci souhrnu měšťanů, řemeslníků a jejich nástupců (z 1908 na 1900) a největší nárůst domkářů, zahradníků a jinak zaměstnaných ze 4.665 na 5.267. Tyto výsledky vcelku kopírují celopražský vývoj. Avšak v případě největšího nárůstu u nižší společenské vrstvy (domkáři atd.) absorbovalo Nové Město v daném období téměř 73% celoměstského přírůstu! Zvýšil se tak podíl této vrstvy obyvatel z 16,9% v roce 1784 na 18,5% v roce 1790; v obou letech to byl nejvyšší podíl domkářů, zahradníků a jinak zaměstnaných na počtu obyvatel dané městské části. Radikální úbytek je zaznamenán v oddíle „*k jiným státním potřebám použitelných*“ (ze 135 na 72) – ten je však částečně nahrazen růstem na Starém Městě (z 93 na 131), jednak lze u této skupiny předpokládat zvýšenou mobilitu spojenou s přesuny na aktuálně potřebné místo. Novoměstskou raritou zůstává, že byla jako jediná pražská čtvrť obývána i rolníky – v roce 1784 osmi a o šest let později již osmnácti. Zajímavostí je také usídlení několika Židů na Novém městě, umožněné patrně změnami po vydání tolerančního patentu (ačkoli jejich práva a povinnosti byla detailněji propracována až v židovském systemálním patentu v roce 1797¹³⁶); 15 osob roku 1784 a roku 1790 pak jen 9. Údaje o počtu příslušníků židovského obyvatelstva jsou pozoruhodné z hlediska proměnlivosti (v roce 1789 žil na Novém Městě pouze jeden bezdětný manželský pár, zatímco o čtyři léta později opět 15 osob); zářející jsou pak samotná data pro rok 1786, kdy je uvedena na počet 3 ženatých židovských mužů pouze jedna žena (přičemž čtyři židovští svobodní

* Dle seznamu lze také vysledovat i sociální složení obyvatelstva v souvislosti s jeho jazykovou příslušností v celé Praze: z ranních „čeledních“ kázání je naprostá většina (15) českých a pouze čtyři německy, u dopoledních, konaných pro vyšší společenské vrstvy, je stav téměř vyrovnaný (10 ku 9), ovšem překvapivě také ve prospěch české řeči. Zajímavostí je výjimečná situace staroměstského kostela sv. Martina – jediné zde bylo slouženo ranní kázání v němčině a následné dopolední v jazyce českém. Lze se domnívat, že v této farnosti docházelo k usazování německy hovořícího přistěhovalého venkovského obyvatelstva – tuto domněnku by však bylo nutné doložit dalším výzkumem.

a vdovci jsou uvedeni v samostatném oddíle) – patrně lze v těchto datech spatřovat obraz těžkostí, s jakými byla spojena migrace Židů mimo ghetto¹³⁷.

Díky „výkazu o stavu katolíků, připuštěných tolerančním patentem Josefa II. v městech Pražských“ z ledna 1785 podávaného magistrátem guberniu máme možnost zjistit počet protestantů mezi pražskými obyvateli. Ke konci prosince 1784 se hlásilo 14 osob na Novém Městě, 17 na Malé Straně a 6 na Starém Městě k augšpurské konfesi, tedy luteránství, jediná staroměstská žena pak k víře helvetské, čili kalvinismu. Ani do roku 1791 se počet pražských evangelíků radikálně nezvýšil: pro tento rok uvádí soupis 56 osob. Překvapující jsou tato nízká čísla zvláště ve srovnání s venkovem – například v boleslavském kraji bylo roku 1784 spočteno přibližně 6.600 protestantů (1.300 husitského, 1.800 kalvínského a 3.500 luteránského vyznání). Od května 1784 sloužila česky i německy hovořícím pražským evangelíkům modlitebna v domě „U Ratzembeků“ (čp. 1138) v Truhlářské ulici na Novém Městě¹³⁸.

2.5. *Móda, zábava, divadlo*

Také odívání, inspirované osvícenskými myšlenkami a ideálem návratu k přírodě, prodělávalo v osmdesátých letech proměnu, která by se stručně dala charakterizovat přechodem od stylu šatů *à la française* či *à la polonaise* k jednoduššímu a lidskému tělu přirozenějšímu stylu *à l'anglaise*. Dámskou róbu prvního z nich charakterizovaly volné záhyby na zádech splývající do vlečky, živůtek s velkým výstřihem a vloženou náprsenkou, dvojí sukně, přičemž svrchní bývala někdy vpředu otevřená, aby odhalila zdobený přední díl spodní sukně, a do stran rozšiřující záhyby na bocích; pro druhý styl byl vrchní díl tvořen přiléhavým živůtkem a svrchní díl dvojité sukně je vpředu otevřený a stužkami stažený dozadu, kde byl obvykle aranžován do tří nařasených dílů. Šaty nového stylu měly zadní díl přiléhavý a sukně již nebyla v bocích rozšířena panáry, pouze mívala zadní díl podložený polštářkem – turnýrou. Další variantou byly šaty nazývané *sultane* nebo *corsage* s živůtkem zapínaným na prsou a střiženým šikmo k bokům, vloženým korzetem a spodní sukní odlišné barvy. Do dámské módy pronikaly prvky inspirované módou pánskou: vedle dámské varianty anglického jezdeckého kabátku – *redingotu* – to byly pánské košile a také různé součásti vojenských uniforem, např. čepice. Pánský oblek odcházejícího francouzského stylu sestával ze složeného kabátu, vesty a tříčtvrtečních kalhot, často byl zdobený výšivkou a doplněn fiší, nízkými botami s přezkou a třírohým kloboukem. Anglický styl ovlivnil i pánské odívání: zmíněný *redingot*, delší pánský lovecký kabát obvykle s velkými kapsami na bocích, kalhoty po kolena doplněné punčochami a holínkami. Potvrzením toho, že dobové trendy proměnily i pražský styl oblékání jsou vedle dochovaných exemplářů v muzejních sbírkách také mnohé pražské veduty¹³⁹

Omezování náboženských svátků a slavností se také dotklo procesí a poutí, povoleny zůstaly pouze některé krátké, mezi nimi i pouť do novoměstských Emauz. K letním zábavám pražanů patřily výlety a vycházky do přírody – pokud nemířili do některého z oblíbených míst v okolí města, mohli na Novém Městě navštívit *clamovskou zahradu* mezi dnešními ulicemi Ječnou, Lípovou a Salmovskou, nebo *lobkovickou vinici* u kostela sv. Jana na Skalce; pražská obec žádné parky ani sady nevlastnila až do roku 1829. Taneční zábavy pořádané v zimních měsících se konaly především na Starém Městě, mezi novoměstská místa konání těchto akcí patřily hostinec *U Doušů* na Koňském trhu (čp. 780), Slepá brána na konci Ječné ulice a také hostinec *U Ratzenberků* v Truhlářské ulici (čp. 1138), od roku 1784 sídlo protestantské modlitebny (viz s. 34). Za zábavou bylo možné zajít do některého z mnoha právovarečných domů (z celopražského počtu 129 bylo 45 novoměstských), hospod či vinných šenků; ubytování návštěvníků Prahy nabízely první hotely – na Novém Městě *U tří lip*, *Černá růže* a *Špinkovi* na Příkopech, nebo *Zlatý bažant* a *Bílá labuť* na Poříčí. Na Senovážném či Josefském náměstí* se odehrávala vystoupení potulných akrobatů, kouzelníků, pyrotechniků, břichomluvců a majitelů panoptik, zvířinců, kabinetů kuriozit atd. Na hradbách mezi Koňskou a Novou branou vystupovala

* O názvu Josefského náměstí viz poznámka pod čarou na s. 24.

krasojezdecká společnost a v roce 1789 zde J. Krill vypustil dva horkovzdušné balony¹⁴⁰.

Také divadlo se stalo módním a vyhledávaným zdrojem pobavení; v samém srdci Nového Města na Koňském trhu byla roku 1786 postavena dřevěná budova, podle níž bylo divadlo nazýváno Bouda. Vznik této scény, oficiálně *C. k. vlasteneckého divadla*, je úzce spjat s *Hraběcím nosticovským národním divadlem*, které svůj provoz zahájilo 21. 4. 1783 na Ovocném trhu. Od 20. 1. 1785 uvádělo toto divadlo odpolední česká představení, ještě téhož roku byla ale zakázána a herci, kteří v nich hráli, propuštěni. Těmto hercům udělil Josef II. v dubnu 1786 povolení založit samostatné české divadlo a již 8. 7. 1786 byl zahájen premiérou hry *Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera* (autorem byl V. Thám) provoz v Boudě (panovník v tomto roce při své návštěvě Prahy shlédl v Boudě jedno české představení); trval však pouze do začátku roku 1789, kdy byla budova divadla zbořena. Soubor pokračoval ve své činnosti v refektáři zrušeného kláštera irských františkánů až do roku 1802¹⁴¹. Přestože tato scéna existovala poměrně krátké období, byl její provoz vůbec prvním stálým veřejným divadlem na Novém Městě pražském, které nebylo zřízeno příslušníkem šlechtického stavu*.

---

* Takové šlechtické divadlo bylo na Novém Městě provozováno od 20. let 18. století ve Šporkovském paláci v Hyberské ulici.

2.6. Závěr

Cílem reforem Josefa II. byl racionalisticky řízený jednotný státní aparát upevňující celistvost monarchie; v případě pražské městské správy byly ovšem centralistické snahy Vídně uspokojeny v maximálním možném rozsahu až za vlády Františka II. – roku 1797 bylo zakázáno svolávání měšťanského výboru a v roce 1808 změněno obsazování postů magistrátních radních a purkmistra z dosavadní volby na pouhé jmenování vládou, čímž byly odstraněny i poslední zbytky samosprávy – obyvatelé města již na rozhodování magistrátu ztratili vliv. Na druhou stranu sjednocený městský administrativní aparát mohl pružněji řešit správní úkoly komunální politiky¹⁴². Výše uvedené nezdary a zpoždění v této oblasti (kanalizace, dláždění ulic) je nutné přičíst na vrub mezinárodně-politické situaci (napoleonské války) a následným finančním problémům monarchie.

Klasicismus se v pražské architektuře v širším měřítku prosadil teprve počátkem 19. století, avšak již v Hergetových adaptacích starších budov (např. Ústavu šlechticů) lze spatřovat první příklady dekorativně střídmějšího slohu nahrazujícího bohatě zdobný barokní a rokokový styl, což je v posledních dvou dekadách 18. století nutné chápat jako projev racionalismu a prosté účelovosti zhmotňující základní myšlenky josefinismu. To se ale týká především staveb, jejichž investorem byl stát – mnohé soukromé budovy (např. Sweerts-Sporkův palác) stále rozvíjely dozrívající pozdně barokní styl, který se (nejen) v novoměstském stavitelství uplatňoval dokonce ještě v prvním desetiletí století devatenáctého¹⁴³.

Při hledání nového využití budov rušených klášterů měl Josef II. na zřeteli zejména jeho prospěšnost pro obecné blaho, tedy pro stát, potažmo jeho obyvatelstvo; nebyly-li stavby prodány a zisk z jejich prodeje převeden na náboženský fond financující reformu církve v josefínském duchu, byly pronajaty vojenskému eráru (přičemž posledním pozůstatkem takového využití byla kasárna Jiřího z Poděbrad, zvaná Josefská, na místě kapucínského konventu u kostela sv. Josefa¹⁴⁴, zrušená v 90. letech 20. století a přestavěna na nákupní centrum Palladium) nebo přeměněny ve zdravotnické ústavy. Položen tak byl základ novoměstského nemocničního areálu, jehož rozvoj pokračoval i v následujících stoletích (r. 1826 byl zřízen ústav choromyslných v bývalém augustiniánském klášteře u sv. Kateřiny¹⁴⁵ a v r. 1865 byl rozšířen o upravený areál bývalého konventu servitů u kostela P. Marie Na trávníčku¹⁴⁶, v letech 1867 – 1875 byla podle návrhu J. Hlávky vystavěna nová budova Zemské porodnice nedaleko té původní v Apolinářské ulici č. 18, čp. 440¹⁴⁷ atd.) a pokračuje dodnes. Téměř celá tato původně klášterní a zahradní oblast se postupně proměnila v obrovský zdravotnický komplex Všeobecné fakultní nemocnice, prokazující dodnes svou funkčnost podobně jako taktéž Josefem II. založená Všeobecná nemocnice ve Vídni¹⁴⁸.

Také umístění sídla trestního soudu do budovy bývalé novoměstské radnice znamenalo tvář Nového Města. Na přelomu 19. a 20. století již tento objekt kapacitně nepostačoval provozu a byla vybudována novostavba prakticky v témž

bloku (čp. 6) mezi dnešními ulicemi Spálenou, Lazarskou, Omladinářů a Karlovým náměstím; rozsáhlému objektu C. k. trestního soudu (dnes Městského soudu v Praze) muselo před jeho výstavbou ustoupit sedm starších staveb¹⁴⁹.

Z určitého hlediska je dokladem progresivity Nového Města usidlování nově zřizovaných institucí v jeho katastru; vedle výše zmíněných zde byla v rámci zavádění nových trestů pro tuláky a žebráky zřízena roku 1780 přádelna v donucovací pracovně (tzv. špinhausu), která rozšířila již tak nejvyšší počet novoměstských manufaktur oproti ostatním pražským městům¹⁵⁰.

Použitá literatura zabývající se historickým vývojem Prahy ve sledovaném období odráží určitým způsobem vývoj české historické vědy v několika posledních dekadách: v první polovině dvacátého století byly objektem zájmu „velké dějiny“, v tomto případě zejména dějiny institucí (magistrát a jeho činnost u Flégla, policejní ředitelství u Roubíka) a také čistá statistická data (Vojtíšek, Dvořáček). Na tuto tradici navazují práce poválečné – Kárníková i Pelikánová-Nová rozšiřují demografické údaje v duchu marxistické historiografie o hospodářsko-sociální hlediska; Janáček podává přehled dějin města, jeho samosprávy a urbanisticko-architektonické stránky zasazený do kontextu důležitých politických událostí. Teprve poslední dvě desetiletí přinášejí pokusy o podrobnější pohled na každodenní život obyvatel města v dobách minulých z jiného úhlu; na jednu stranu je zde snaha zmapovat dějiny dosud neprávem opomíjené městské části (Pešek, Ledvinka, Mendelová, Bastl v případě novoměstských klášterů), nebo hlubší zaměření na konkrétní tematiku (zdravotnictví u Hlaváčkové, móda u Uchalové). Je nutné vyzdvihnout oba Bělinovy příspěvky k pražským dějinám – podařilo se mu shromáždit řadu mnohdy velice podrobných informací z každodenního života města, přehledně je zpracovat a citlivě zasadit do kontextu politického, správního a urbanistického vývoje. Skutečností zůstává, že na poli pragensií zatím pro toto období nevznikla žádná díla inspirovaná zásadami francouzské školy *Annales* či italského směru *microstoria*.

Obraz Nového Města pražského, který lze na základě informací z uvedené literatury sestavit, velmi dobře dokumentuje všechny administrativní proměny, jimiž prošla městská správa v devátém desetiletí osmnáctého století: vznik celoměstského magistrátu a s ním spojený zánik samosprávných orgánů jednotlivých měst, založení policejního ředitelství a proces hledání ideální podoby jeho kompetencí, reforma soudnictví, přičemž proměny osudů těchto institucí jsou zmapovány i v následujícím období (Roubík, Bastl). Podobně je možné sestavit kompletní obraz klášterní a církevní reformy (zahrnující reorganizaci farností), jejich příčin a důsledků v novoměstském prostoru, a to po stránce budoucího údělu jak duchovních zrušených konventů, tak také budov, které získaly nové využití (Bastl, Bělina, Winter). Díky rozsáhlé práci *Umělecké památky Prahy, II. díl*, zabývající se novoměstským celkem i jednotlivými budovami z architektonického, urbanistického a kunsthistorického hlediska, je v tomto směru vývoj sledovaného území pro celou epochu jejich existence souhrnně zdokumentován ve všech případech, kde je to možné za pomoci dokumentů či archeologického výzkumu doložit (Baťková a kol.). Méně už se

z uvedených článků a knih dozvídáme o obyvatelích Nového Města, o jejich životech a názorech, zejména pak o jejich postojích k realizovaným reformám. Na vině může být různorodý sociální profil obyvatelstva, mezi kterým zřetelně převažovala nižší vrstva – pro dokumentaci života jejich příslušníků se dochovalo minimální množství pramenů. Lze tudíž předpokládat, že značnou část Nového Města bylo stále možné charakterizovat dnešními slovy jako periferii: v oblasti Petrské čtvrti nebyl vybudován žádný šlechtický palác či podobná reprezentativní stavba, okolí ulice Dolejší Hradební* (Opletalova) a velkou plochu novoměstské jihovýchodní části stále zabíraly zahrady a také Podskalí, se svou tradicí překladiště produktů dovážených říční cestou, si uchovávalo specifický ráz. Na druhou stranu centrální oblast, především farnost svatojindřišská, dosáhla vysoké prestiže a bydliště na tomto území představovalo dobrou adresu. Poche proměnu komentuje výstižně slovy: „... od svého založení r. 1348 bylo (Nové Město pražské) převážně sídlištěm prostých řemeslníků a živnostníků, doznává v druhé polovině 18. století značný stavební rozvoj, který souvisí s následujícím přesunem společenského a obchodního podnikání ze Starého Města do města Karlova“¹⁵¹

Jedny z mála svědectví dobového smýšlení ohledně proměn (nejen) Nového Města pražského v souvislosti s josefínskými reformami jsou námitky měšťanů proti spojení čtyř měst pod jeden magistrát (před rokem 1784), stížnosti ohledně policejní praxe (zejména stížnost zasláná přímo panovníkovi roku 1789) a také nutnost zavedení pokut v případě nedodržování nového pohřebního řádu (1787) a tedy z něj vyplývající neochota obyvatel podřídit se novým nařízením v této oblasti. „Chtěl u prostého lidu vymýtit všechny předsudky, nepomysliv, že mnoho jich je nutných a že udržují vládců na trůně. Všechno staré chtěl zavrhnout a jinak zařídit, i maličkosti. Chtěl být tvůrcem nového světa. Tyto změny prováděl násilně a velmi chvatně... Nedbal spravedlivých výsad a starých zákonů, vládl libovolně a despoticky, a tak pobouřil a popudil proti sobě všechny své poddané...“ shrnuje F. M. Pelcl ve svých pamětech Josefovo reformní úsilí¹⁵². Pavlíková ale také uvádí pozitivní ohlas těchto procesů ve svědectví anonymního „cestujícího cizince“ popisujícího pražské proměny: „... Prahu nepozná ten, kdo ji několik let neviděl. Nikdo prý se zde dnes neptá po náboženství, člověk se zdravým rozumem je všude vítán, aniž musí klekat, modlit se a tou vírou být poután jako ti, s nimiž jedná. Praze vždycky slouží ke cti, píše, že tolerance učinila tak rychlý pokrok a předsudky tak rychle mizí. Jen zřídka je slyšet někoho reptat, že byly odstraněny některé ceremonie“¹⁵³.

---

* Lašťovka, M., Ledvinka, V.: *Pražský uličník*, na s. 30 je uveden tento název, avšak v *Hergetově plánu* je tato ulice zakreslena pod názvem Beim Schanzen, tedy U Šancí či U Hradeb.

3. Obraz proměn Nového Města v době panování Josefa II. v dobových českých novinách

Hledání proměn života a myšlení prostého člověka bylo jednou z příčin volby českých novin jako pramene pro mé bádání – vždyť na tuto společenskou skupinu se tehdejší tisk v českém jazyce začal postupně obracet především: „... *noviny psané budou v jazyku českém a jako od smetí vypulérováném, jadrném a srozumitelném, tak že jich i učení pro nabytí dokonalejší a čistší řeči, i sprostní lidé pro snadné pochopení v nich obsažených věcí užívati moci budou*“¹⁵⁴ Ačkoli tento slib publikoval Kramerius v letáku, kterým oznamoval vydávání vlastních novin po odchodu od Schönefelda v roce 1789, lze takové vyjádření jednoho z cílů vydávání českého tisku pozorovat již v předešlém období. Oprávněnost pátrání po ohlasech života na Novém Městě pražském vyplývá z výše uvedených údajů. Ze soupisů obyvatel doplněných o informace z nového pražského bohoslužebného řádu evidentně vyplývá, že právě novoměstský prostor představoval místo s největší koncentrací česky hovořícího obyvatelstva (viz s. 33). Dosahoval-li počet obyvatel Nového Města v roce 1790 čísla 28.433 a podle předepsaného jazyka kázání patřila jeho převážná část k česky hovořícímu obyvatelstvu (tedy minimálně 14.217 osob, avšak jeho podíl mohl být mnohem vyšší), daleko předstihl ostatní města českých zemí v tomto období (Brno 9.197, Olomouc 7.610, Cheb 7.544¹⁵⁵), přičemž čísla známá pro tato města zahrnují všechny obyvatele, tedy i německy hovořící. Argument většího vlivu českých novin na venkově z důvodu jejich vyššího odběru oproti Praze v poměru 5:1 nemůže obstát*, zvážíme-li, že byl roku 1790 celkový poměr obyvatel Čech (bez Moravy a Slezska) a Pražanů 37,946:1[†]. Také prokazování významnějšího dopadu ve venkovském prostředí poukazem na kolektivní četbu a půjčování jednotlivých výtisků mezi širším okruhem čtenářů nepůsobí přesvědčivě: jsou-li podobné zvyklosti doloženy pouze ve venkovském prostředí¹⁵⁶, neznámá to, že v Praze nebyly praktikovány – zvláště pokud si uvědomíme, že kladný celkový přírůstek obyvatel ve městě vznikl imigrací venkovanů (viz s. 32) a že mezi těmito lidmi podobné návyky jistě přetrvávaly (a naopak se ve městě mohly ještě více rozšířit).

---

* Wögerbauer, M.: *Četbou k občanské společnosti, Knižní kultura a četba v Praze 1780 – 1800*, na s. 89 uvádí: „Vzhledem k tomuto poměru 5:1 nebyly Krameriovy noviny záležitostí hlavního města, ale jevem týkajícím se venkova.“

† Praha měla 73.780 (Dvořáček, F.: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, s. 156 – 167, tab. 95) a celé Čechy (vč. Prahy) 2.873.504 obyvatel (Dvořáček, F.: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, s. 42 – 43, tab. 29).

3.1. Prazské České Nowiny, ročník 1782

České noviny vycházející v letech 1782 - 1784 ve vydavatelství *Rosenmüllerovských dědiců* vedeném Žofií Rosenmüller-Kirchner-Klauserovou, redigované Františkem Kozurym¹⁵⁷, nedosahovaly vysoké žurnalistické úrovně: jejich obsah sestával z několika zpráv přejatých z jiných pramenů (nadpisy těchto zpráv *Z Prahy, Z Vídně, Z Uher, Z hořejšího Rejnu* apod. často evidentně znamenají, že zpráva pochází z novin vydávaných v uvedeném místě, nikoli že se tam zmíněná událost odehrála) a řazených za sebou bez jakéhokoli systému, doplněných některými úředními nařízeními¹⁵⁸ (např. v číslech 47 – 52 jsou vždy 2 – 3 strany vyhrazeny přetištění nového požárního řádu). Tyto noviny měly osm stran, vycházely jednou týdně a čtvrtletní předplatné činilo jeden zlatý.

Zprávy pod nadpisy *Z Prahy* se tedy mnohdy netýkají událostí v české metropoli: např. v čísle 11 (16. 3.) je pod tímto titulkem na stranách 6 až 8 vytištěno *Naučení pro Komisaře Arci-Biskupské, kteří při novém Prohlášení těch od Wíry Katolické odstupujících neb odpadávajících přítomni budau*, v čísle 22 (1. 6.) je na s. 8 zpráva o záplavách v Království Uherském a v čísle 31 (3. 8.) na s. 7 – 8 zpráva o povodni a silné bouři v Libočanech v Žateckém kraji. Života v Praze se týkají pouze tyto zprávy: v čísle 35 (31. 8.) na s. 7 otištěno, vedle informace o přesunech vojska v pražské oblasti, také oznámení o zrušení ženských klášterů v Praze – na Novém Městě tedy celestýnek, které přešly do novoměstských klášterů alžbětinek a voršilek, v čísle 38 (21. 9.) je na s. 6 - 7 oznámeno zrušení zákazu dovozu žitné mouky od následujícího měsíce, konečně v čísle 52 (28. 12.) je na s. 5 oznámen odjezd nového nejvyššího purkrabího hraběte Nostice do Vídně ke složení přísahy a také nové císařské nařízení ohledně chudých a povinností vrchnosti k nim, vypracované dle návrhu hraběte Buquoye*.

V těchto novinách volil redaktor pouze strohý oznamovací způsob otištění zpráv bez jakéhokoli náznaku komentáře k otištěným informacím. Z tohoto důvodu, a také pro minimální množství oznámení z Prahy, není tudíž z uvedených zpráv možné vyvodit žádné závěry ohledně reakcí pražských obyvatel na zaváděné reformy.

---

* Tato zpráva je také typickou ukázkou hledání nových výrazů pro českou literární řeč, jejíž přirozený vývoj byl v předešlém období přerušeno: *císař* je zde označován jako „*Samo=Panovník to jest Monarcha*“ – podobných příkladů je v těchto novinách celá řada.

3.2. *Schönfeldské Cýs. Král. Pražské Nowiny, ročník 1787*

Zcela odlišný styl podávání zpráv představují *SchCKPN*. Po převzetí licence k vydávání českých novin Janem Ferdinandem rytířem ze Schönfeldu v roce 1784 redigoval ještě noviny Kozury, avšak od roku 1786 byl touto prací pověřen Kramerius¹⁵⁹. Ten dal novinám zbrusu novou podobu: vedle změny formy – zavedl pravidelné rubriky (*Cýs. král. nařízení a patenty, Rozličné noviny, Smíšené zprávy*, kulturní rubrika *Nové knihy* a ekonomické zpravodajství *Trhovní cena král. Nového města na obilí*^{*}) otiskované ve stanoveném pořadí – se výrazně proměnila stránka obsahová. Kramerius již nepoužíval jako prameny pouze jiné noviny; přestože si okruh dopisovatelů na území Čech vytvořil až po odchodu od Schönfelda a založení vlastního listu, již v *SchCKPN* často otisknul dopisy čtenářů, jejichž příspěvky (prodchnuté často silně vlasteneckým duchem[†]) představovaly v českých novinách dosud nepraktikovaný způsob získávání informací. Ačkoliv se to týká pouze domácího zpravodajství, můžeme v jeho vlastních krátkých postřezích spatřovat zárodek novinářského komentáře, který se jako žurnalistický útvar začal v omezené míře rozvíjet až od následujícího desetiletí, tedy od 90. let 18. století. Styl Krameriovy práce lze bezesporně označit za počátek novodobé české žurnalistiky. Beze změn zůstal rozsah (nadále osm stran, pouze zavedeno nové číslování stran dle celého ročníku, tzn. 1 - 416) a cena novin (jeden zlatý čtvrtletně).

Noviny pod Krameriovým vedením stále přinášely především zprávy informující o politickém dění jak za hranicemi habsburské monarchie, ale také uvnitř jejich hranic. V roce 1787 byly nejčastějšími tématy takového zpravodajství soudní proces s Legisfeldem a celou skupinou úředníků, kteří byli obviněni z korupčního jednání a zpronevěry finančních prostředků určených k vojenskému zásobování (rozsudky byly otištěny 21. 7. v čísle 29 na s. 228 – 9), císařova návštěva Ruska a jeho panovnice Kateřiny II. (podrobně jsou popisovány již plány této návštěvy, její průběh pak zaujímá mnoho stran několika čísel) a události, které se odehrávaly v rakouském Nizozemí. V rubrice *Rozličné noviny* však na první místo Kramerius řadil zprávy z domova (*Z Prahy, Z Čech*), následovaly informace z ostatních částí monarchie (*Z Vídně* či *Z Rakous, Z Uher, Z Halicie* atd.) a teprve potom z dalších zemí (*Z Paříže, Z Londonu* atd.) Hned první zpráva, týkající se Prahy v tomto ročníku *SchCKPN*, je ukázkou Krameriova kladného postoje k císařově reformnímu úsilí: v čísle 2 (13. 1.) na straně 11 chválí prospěšnost nově zavedeného trestu pro vězně z „*přádelního domu*“, kterým bylo zametání ulic. V čísle 5 (3. 2.) na s. 36 reaguje negativně na budování pouličních stánků (*boudy a krámy*), které bylo již zakázáno, které ale obchodníci (zde konkrétně staroměstští řezníci) porušují; z poslední věty zprávy („*Ta věc budeli obývající tu okolo v létě příjemná, čili obtížná, čas nás tomu poučí*“) lze vyčíst redaktorovo stanovisko, navíc v lehce ironizujícím duchu.

* Poslední jmenovaná rubrika je zpracována do podoby tabulky v příloze této práce.

† Vlastenectví Krameria a jeho okruhu nebylo již ani zemským patriotismem typickým pro českou šlechtu, ani svérázným patriotismem duchovních v Čechách; představovalo nový způsob chápání otázky jazykové, později přecházející i k dalším požadavkům charakteristickým i pro jiná národní hnutí (Hroch, M.: *V národním zájmu, Na prahu národní existence*).

Zpráva v čísle 7 (17. 2., s. 51) informuje o přeložení „*Svato-havelské*“ fary ke kostelu P. Marie Sněžné (dalšími svědectvími rušení klášterů a farní reorganizace na Novém Městě jsou články o poslední bohoslužbě konané 18. 3. u sv. Kateřiny v č. 12 z 24. 3. na s. 90, o první bohoslužbě u P. Marie Sněžné v č. 27 ze 7. 7. na s. 212 a o sloučení novoměstského „*štystu pro slečny ... s tereziánským štystem na Hradčanech*“ v č. 32 z 11. 8. na s. 250); v čísle 8 (24. 2., s. 59) noviny přinášejí informaci o příjezdu nového pražského policejního ředitele Amschela namísto odvolaného Reismanna – žádná z těchto zpráv neobsahuje další komentář a ve stejném duchu oznamuje zpráva v č. 31 (4. 8., s. 243) shromažďování vojenských vozů na Koňském trhu; naopak skutečnost, že „*Rekrutýrování trvá dosavad, a pionýrové mají zřízený svůj werbplac na koňském trhu, pod kteréž se zhusta mladí lidé dávají,*“ hodnotí Kramerius v č. 48 (1. 12., s. 378) jako nezvratnou předzvěst blížící se války.

Nově byl dvorským nařízením upraven pořádek výročních trhů v (nyní již sjednocené) Praze: v č. 9 (3. 3., s. 66) je otištěna informace o omezení jarmarků na tři výroční trhy, jeden na Malé Straně a dva na Starém Městě; avšak na novoměstský Koňský trh byly „*pro pohodlí obce*“ povoleny ve třech jiných termínech trhy s dřevěným a „*hrnčným*“ nádobím a konečně v průběhu dvou výročních trhů (velikonočního a před svátkem sv. Michala) ustanoveno konání trhů s koňmi na Dobytčím trhu na Novém Městě. Již v č. 16 z 21. 4. Na s. 123 Kramerius pochvalně referuje o úspěšném průběhu prvních výročních trhů roku 1787.

Zajímavé informace ohledně problematiky tolerance židovských obyvatel se objevují v čísle 19 (12. 5., s. 146): na jedné straně se zde objevuje informace o tom, že v kostele sv. Jinřicha byl minulou neděli „*za přítomnosti velikého počtu lidu velmi slavně pokřtěn*“ jako Josef František Benedikt 24letý Žid rodným jménem Izák Marek z „*Auřiňovsi*“ (patrně Uhříněvsi), jemuž bylo kmotry několik šlechticů, na druhou stranu této zprávě předchází upozornění o pokutě ve výši 1000 dukátů hrozící porodní bábě za pokřtění židovského dítěte.

Reakce obyvatelstva na nový pohřební řád byla zaznamenána v čísle 23 (9. 6.) na s. 180: po vylíčení způsobu pohřbívání na nových hřbitovech za městem zpráva pokračuje: „*Ten nový pochovávání pořádek sprostnému lidu divný přichází, a sbíhá se lidu na sta na krchovy při zdejších chrámích ... Mnohá stará babička při tom vzdychá, a volá: Pro Boha, co se to s námi děje! – a muž povědom dobré správy politické nemůž se dost za to vynaděkovati.*“ Kramerius zde staví do opozice starou ženu jako typického člověka odmítajícího nová nařízení, kdežto uvědomělý muž představuje zástupce nového myšlení, děkujícího za tato prospěšná opatření – je evidentní, který názor zastává samotný redaktor; docela pravděpodobné je však také to, že s přijetím nových funerálních předpisů měla největší problémy právě starší generace. V následujícím čísle (č. 24, 16. 6., s. 187 – 188) další zpráva informuje, že s pohřbíváním na nově zřízeném hřbitově „*za Prahou blíž Volšan*“ započali již i Židé.

Nejvíce zpráv ze života Nového Města se týká představení *C. k. vlasteneckého divadla*, tedy tzv. Boudy na Koňském trhu. Informací o této divadelní scéně se ve sledovaném

ročníku SchCKPN nachází poměrně veliké množství: v č. 2 (13. 1., s. 11) pochvalně Kramerius referuje o charitativním představení konaném ve prospěch chudých; v č. 11 (17. 3., s. 82 - 83) následuje informace o potvrzení císařského povolení divadlu na Koňském trhu, kde: „častěji uvádějí hry České pro zvelebení a rozšíření našeho mateřského jazyka“; v č. 18 (5. 5., s. 138) je otištěna kritika německého repertoáru uváděného souborem C. k. vlasteneckého divadla převzatá z knihy *Betrachtungen in und über Prag*: „Spoluaudové, totiž toho vlastenského divadla, dali sobě jméno vlastenské společnosti, a skutečně kdyby zůstali při vlastenských hrách, zasloužiliby všeho probuzení. Ale Německých kusů, kteréž k tomu přiměšují, mohli by vynechat. Mezi tím oni to činí pro svůj zisk, poněvadž myslí skrze to tím více lidu přivábiti, kterýchž ale Německá hra nepřitáhne.“; v č. 22 (2. 6., s. 170 - 171) redaktor pozitivně komentuje formou citace dopisu „kterýž odtud jistý přítel... jinému svému příteli ven do kraje v Německém jazyku odeslal“ provedení hry *Libuše, První Kněžna a Rekyně v Čechách* a v následujícím čísle (9. 6., s. 180) zveřejňuje kladnou kritiku reprízy této hry; ohlášení nové hry v divadle na Koňském trhu obsahují také čísla 35 (1. 9., s. 275) a 48 (1. 12., s. 379) – v prvním případě hry *Jan Žižka z Trocnova* a ve druhém *Panenský Lov* („dle původního spisu: *Rybářova Dcera*“) - a v č. 45 (10. 11., s. 354) lze nalézt zprávu o další dobročinné inscenaci, tentokrát hry *Oheň*, jejíž výtěžek byl určen „pro ubohé pohořelé obyvatele v České Lípě“. Krameriusův zájem o „české“ divadlo, jehož důkazem je hojnost referencí o dění v Boudě, je v ostrém kontrastu s naprostou ignorací událostí okolo Nosticova divadla: evidentní nezájem je doložen absencí jakýchkoli informací ohledně premiéry Mozartova *Dona Giovanniho* uskutečněné dne 29. 10. – v čísle 44 ze dne 3. 11. (ani v následujícím č. 45 z 10. 11.) o ní nenalezneme vůbec žádnou zmínku.

Živelné katastrofy, tedy především požáry a povodně, o kterých noviny často referují v jiných obcích, se Novému Městu pražskému v roce 1787 patrně zcela vyhnuly; jedinou pohromou, o níž Kramerius v č. 48 (1. 12., s. 379) zmiňuje, je zborcení domu ve Štěpánské ulici: „Včerejšího dne v noci po 10té hodině zde na novém městě v Štěpánské ulici jeden nárožní dům, tak řečený u Štěpánů, napolo se obořil, při kterémžto neštěstí Paní toho domu, jakož i jedna mladá žena své životy ztratily. Dvě děti, které podobně v tom zboření k zasypání přišly byly šťastně a při dobrém zdraví z rumu vyhrabány.“ V celém ročníku 1787 se také nenalézá žádná zpráva o trestném činu spáchaném na novoměstském území, ačkoli informace o krádežích, vraždách a také sebevraždách jsou opakovaným tématem novinových sdělení téměř v každém čísle tohoto ročníku.

3.3. Závěr

Z komparace dvou ročníků českých novin, ročníku 1782 *Pražských Českých Nowin* a ročníku 1787 *Schönfeldských Cýs. Král. Pražských Nowin*, vyplývá znatelný posun v zaměření na cílové čtenáře, kteří byli odběrateli těchto periodik. Zatímco se Kozury se zprávami převážně zahraničně-politického charakteru obracel spíše na osvětské vzdělance, dychtící v době Josefovy vlády plné zvrátů po informacích, jimž byla nyní díky absenci cenzurních tlaků otevřená snadnější cesta k čtenáři, Kramerius svým osvětovým psaním, často obhajujícím josefínské reformy, obrací k prostému člověku. V tomto duchu také bojuje za vzkříšení jazyka, kterým tato vrstva obyvatelstva hovoří, tedy jazyka českého. Orientace na tyto čtenáře přinesla Krameriovi úspěch v podobě zvýšeného prodeje, který následně vyústil v založení vlastních *Krameryusových Cýs. k. Pražských Poštovských Nowin* po jeho odchodu od Schönfelda v červnu 1789.

Je samozřejmě pochopitelné, že není možné na základě zpráv v *SchCKPN* sestavit ani plnohodnotný obraz života na Novém Městě pražském, ani hlouběji proniknout do myšlení jeho obyvatel - analýzou vybraných zpráv lze však nalézt aspoň náznaky mínění obyvatel, zejména v případě zavádění některých josefínských opatření. Je také nutné mít na zřeteli, že informace otištěné v těchto novinách a taktéž jejich samotný výběr byly zásadně ovlivněny jak smýšlením Krameria jako redaktora, tak zájmy Schönfelda jako vydavatele. Práce prvního z nich byla nepochybně zásadně ovlivněna nejen vlasteneckými idejemi, ale také sympatiemi k osobě císaře Josefa II. a k jeho reformátorské činnosti, cílem podnikatelské činnosti toho druhého byl samozřejmě finanční zisk. Výsledný rozsah bádání je také limitován celkovým množstvím informací věnovaných přímo životu na Novém Městě, které byly v novinách otištěny. Ve sledovaném ročníku *SchCKPN* lze nalézt celkem osmnáct takových zpráv, zatímco v *PCN* ročníku 1782 se nacházejí pouze tři zprávy, navíc celopražského charakteru. Většina příspěvků se vyznačuje velmi stručnou formou (většinou jeden odstavec sestávající z jedné či jen několika málo vět*), což umožnilo zpracování dané problematiky pouze v rozsahu této kapitoly.

V případech, kdy se jednalo o události vojenského a politicko-správního charakteru, se Krameriovo zpravodajství nezmiňuje o nesouhlasných projevech obyvatel (shromaždiště vojenských vozů a vojenské náborové místo na Koňském trhu, výměna policejního ředitele). Je nutné též zvážit možnost, že Kramerius jako podporovatel císařova konání negativní reakce zamlčel. Avšak proti této domněnce hovoří způsob, jakým referuje o novém pohřebním pořádku a jeho zavádění do praxe: negativní reakce ze strany části obyvatelstva nezamlčoval, přičemž v rámci své osvětové činnosti cítil potřebu okomentovat odmítavé názory a prezentovat „správný“ postoj, který personifikoval v osobě označené jako „muž povědom dobré správy“. Pokud proběhlo zavádění nějaké změny úspěšně, tak jako v případě reorganizace výročních

---

* Tato stručnost byla při osmistránkovém formátu periodika nutností; obdivuhodným výsledkem Krameriova úsilí byla skutečnost, že se mu podařilo na takto malou plochu vměstnat úřední oznámení, kriminální zpravodajství, společenské novinky, politické zprávy, kulturní zpravodajství a také informace osvětově-hospodářského i ekonomického charakteru.

trhů, neopomněl Kramerius informaci o takovém úspěchu otisknout. V otázce tolerance židovské víry patrně stále převládal mezi křesťanským obyvatelstvem jistý stupeň antipatie – důkazem je zpráva o konverzi židovského mladíka ke křesťanství, která proběhla za účasti široké veřejnosti a s podporou příslušníků nobility. V novinách byla informace o této události otištěna společně s upozorněním na zákaz křtění židovských novorozenců; to lze interpretovat jako zdůraznění svobodné vůle ohledně náboženské orientace – zatímco změna vyznání je u dospělého muže přijímána kladně, dítě má být ponecháno v příslušnosti k víře, v níž přišlo na svět. Prostor, který je v *SchCKPN* věnován *C. k. vlasteneckému divadlu* na Koňském trhu je výsledkem jeho vlasteneckého nadšení, znamená však také oprávněnost spojování těchto novin s Novým Městem – herci z novoměstské Boudy (a jistě i určitá část jejich publika) patřili nepochybně k čtenářům média, které pravidelně referovalo o činnosti jejich souboru. Zvláštní pozornost si zasluhují informace o rušení klášterů. Ačkoli ve zprávách o „vyzdvižení“ těch novoměstských se informace o stížnostech obyvatel města neobjevují, ze sdělení ohledně kláštera Zbraslavského v č. 32 (11. 8., s. 250) je zřejmé, že i ze strany obyvatel z okolí klášterů nemusely být změny přijímány bez protestů: *„Ve fabrice na cukr, z někdejšího kláštera Cystericyáckého na Zbraslavi nově zřízené, nyní neustále se pracuje, tak že krom fabrikantů již okolo 150 osob tam své každodenní obživení mají. Co tedy okolní lid skrz vyzdvižení duchovních z toho kláštera na své živnosti ztratil, to opět skrz zřízení té nové fabriky jemu nahrazeno býti může.“* Absence negativního ohlasu rušení klášterů u pražanů na stránkách *SchCKPN* může mít několik příčin: redaktor mohl takové reakce zamlčet či jako nezajímavé ignorovat, zrušené pražské kláštery ale také opravdu městskému obyvatelstvu nemusely vůbec scházet. Důvodem mohlo být to, že v poslední etapě svého života nemusely představovat konventy pro vnitřní městský trh významného partnera, ale také fakt, že se v mnoha zrušených klášterních budovách usídlila armáda, jejíž příslušníci na tomto poli duchovní osoby patrně výrazně předčili.

Dokladem skutečnosti, že barokní pojetí zbožnosti spojené s okázalými obřady a procesími ještě stále v jisté míře ve zvyklostech Pražanů přetrvávalo, je zpráva z čísla 24 (16. 6., s. 187): *„Dne 12 toho ze všech zdejších far vedlo se velmi slavné procesí do hlavního chrámu na hradě Pražském za vyprošení hojného deště od Boha všemohoucího. Horlivost velikou bylo vidět na veškerém lidu, aby Bůh odvrátil všeliké to od nás očekávající zlé, kteréž z neustále trvajících suchoty pojítí může.“* Zajímavé jistě v této souvislosti je, že i takový osvícenec, jakým M. V. Kramerius byl, o takovém projevu „starého“ myšlení píše v pozitivním duchu a neodmítá jej. Lze tedy konstatovat, že zřejmě také myšlení ostatních obyvatel české metropole se ani přes panovníkovu snahu neoprostilo od minulých zvyklostí.

Literatura a prameny:

Assman, J. N.: *Architektura, výtvarné umění, grafika a scénografie*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006

Augusta, P., Broncová, D.: *Pražské radnice*, MILPO, Praha, 2002

Bastl, O.: *Novoměstské kláštery v 18. století*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. Století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998

Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, AMP – Scriptorium, Praha, 2003

Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy, II. díl, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Academia, Praha, 1998

Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvěcenské reformy*, Academia, Praha, 1985

Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvěcenských reforem*, in: *Dějiny Prahy I.*, Paseka, Praha a Litomyšl, 1997

Bělina, P.: *První půlstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, in: *Dějiny Prahy II.*, Paseka, Praha a Litomyšl, 1998

Čarek, J.: *Spojení měst pražských roku 1784*, in: *Pražský sborník historický 1967 -1968*, AMP – Orbis, Praha, 1968

Dvořáček, F.: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, Praha, 1926

Fejtová, O., Maříková, M., Slámová, P.: *Městské politickosprávní elity na prahu nové doby*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006

Flégl, O.: *Magistrátní pololetní výkazy stavu tolerovaných nekatolíků v městech pražských*, in: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, čís. 2, ročník 20, Obec Pražská, Praha, 1913

Flégl, O.: *Tabulky se jmény ulic*, in: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, čís. 3, ročník 20, Obec Pražská, Praha, 1913

Hlaváčková, L.: *Vznik a vývoj novoměstského nemocničního centra od konce 18. Století do současnosti*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. Století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998

- Hroch, M.: *Na prahu národní existence*, Mladá fronta, Praha, 1999
- Hroch, M.: *V národním zájmu*, Lidové noviny, Praha, 1999
- Hofman, J.: *Barokní obraz Prahy*, Grafia, Praha, 1944
- Iggers, G. G.: *Dějepisectví ve 20. století*, Lidové noviny, Praha, 2002
- Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, Panorama, Praha, 1983
- Jásek, J.: *K zásobování Nového Města pražského vodou*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. Století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998
- Kárníková, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1965
- Kostlán, A.: *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006
- Kučera, K. B., Novotný, F. X.: *Stručný nástin a historický vývoj instituce "Sboru magistrátních okresních hl. města Prahy, jich kompetence a organisace*, Klub administrativního středoškolského koncept. úřednictva hl. města Prahy, Praha, 1927
- Kupka, V.: *Pražská opevnění*, Libri, Praha, 2008
- Laiske, M.: *Časopisectví v Čechách 1650 - 1847*, Státní knihovna ČSR, Praha, 1959
- Lašťovka, M., Ledvinka, V.: *Pražský uličník*, Libri, Praha, I. díl, 1997, II. díl, 1998
- Ledvinka, V.: *Nové Město pražské (od středověku až do 17. století)*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. Století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998
- Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, SNTL, Praha, 1973
- Magenschab, H.: *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, Brána, Praha, 1999
- Mendelová, J.: *Správa Nového Města pražského v letech 1348 – 1784*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998
- Míka, Z.: *Společenský život a zábava Pražanů na konci 18. století*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006

Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, Melantrich, Praha, 1973

Pařez, J.: *Kláštery na Novém Městě pražském do husitských válek*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998

Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, in: *Pražský sborník historický 1967 -1968*, AMP – Orbis, Praha, 1968

Pelikánová-Nová, Z.: *Lidnatost Prahy v 18. a první čtvrti 19. století*, in: *Pražský sborník historický 1967 -1968*, AMP – Orbis, Praha, 1968

Pešek, J.: *Nové Město pražské v 17. - 20. století*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998

Poche, E.: *Praha pozdního baroka*, in: *Pražský sborník historický 1967 -1968*, AMP – Orbis, Praha, 1968

Pokorný, O.: *Plán Prahy z roku 1791*, Kartografie, Praha, 1980

Roubík, F.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*, Ministerstvo vnitra, Praha, 1926

Starec, P.: *Stavební činnost a předlokační osídlení v prostoru Václavského náměstí ve světle záchranných archeologických výzkumů*, in: *Documenta Pragensia XVII, Nové Město pražské ve 14. - 20. století*, AMP - Scriptorium, Praha, 1998

Šebesta, E.: *O způsobu vyhlášek důležitých nařízení*, in: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, čís. 3, ročník 20, Obec Pražská, Praha, 1913

Taraba, L.: *Josef II.*, Epoque, Praha, 1999

Uchalová, E.: *Pražská móda na konci 18. století*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006

Vojtíšek, V.: *O vývoji samosprávy pražských měst*, Důchody obce hlavního města Prahy (Samosprávná knihovna hlavního města Prahy), Praha, 1927

Vojtíšek, V.: *Počet obyvatelstva měst pražských roku 1780*, in: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, čís. 11, ročník 20, Obec Pražská, Praha, 1913

Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, Nakladatelství Jelínek, Praha, 1945

Wögerbauer, M.: *Četbou k občanské společnosti, Knižní kultura a četba v Praze 1780 – 1800*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780 – 1800*, AMP – Scriptorium, Praha, 2006

Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne měsíce máje 1784, vyd. Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu, Praha, 1784

Pražské České Nowiny, čís. 1 – 52, ročník 1782, vyd. dědicové vdovy Rosenmüllerovy-Klauserovy, red. František Kozury, Praha, 1782

Schönfeldské Cýs. Král. Pražské Nowiny, čís. 1 – 52, ročník 1787, vyd. Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu, red. Matěj Václav Kramerius, Praha, 1787

---

¹ Ledvinka, V.: *Nové Město pražské (od středověku až do 17. století)*, s. 7

² Např. Bělina, P., a kol.: *Dějiny Prahy I. a II.*, Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*

³ Např. Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*

⁴ Např. Kupka, V.: *Pražská opevnění*, Roubík, F.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*

⁵ Iggers, G. G.: *Dějepisectví ve 20. století*, s. 9

-
- ⁶ Iggers, G. G.: *Dějepisectví ve 20. století*, s. 9
- ⁷ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 43 - 4
- ⁸ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 53
- ⁹ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 50
- ¹⁰ Hroch, M.: *Na prahu národní existence*, s. 17
- ¹¹ Magenschab, J.: *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, s. 154, s. 215, Taraba, L.: *Josef II.*, s. 114
- ¹² Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 51
- ¹³ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 41
- ¹⁴ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 54
- ¹⁵ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 17, Starec, P.: *Stavební činnost a předlokační osídlení...*, s. 25 – 34.
- ¹⁶ Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 90 – 96
- ¹⁷ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 47
- ¹⁸ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 51 - 54
- ¹⁹ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 55
- ²⁰ Ledvinka, V.: *Nové Město pražské (od středověku až do 17. století)*, s. 11 - 12
- ²¹ Mendelová, J.: *Správa Nového Města pražského v letech 1348 – 1784*, s. 51
- ²² Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 48
- ²³ Mendelová, J.: *Správa Nového Města pražského v letech 1348 – 1784*, s. 51
- ²⁴ Mendelová, J.: *Správa Nového Města pražského v letech 1348 – 1784*, s. 52 - 53
- ²⁵ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 158 - 162
- ²⁶ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 56
- ²⁷ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 56
- ²⁸ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, s. 56
- ²⁹ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, Na s. 120 Winter např. zmiňuje i zamýšlenou výstavbu nových klášterů, která měla být další fází církevní reformy.
- ³⁰ Taraba, L.: *Josef II.*, s. 149
- ³¹ Taraba, L.: *Josef II.*, s. 47 an., Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 63 an.
- ³² Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 38 – 40, 72 - 75
- ³³ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 78
- ³⁴ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 118
- ³⁵ Kostlán, A.: *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, s. 30
- ³⁶ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 99
- ³⁷ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 367
- ³⁸ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 118
- ³⁹ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 78, Taraba, L.: *Josef II.*, s. 154
- ⁴⁰ Kostlán, A.: *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, s. 30
- ⁴¹ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 78 - 83, 177 – 178, Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 31 an.
- ⁴² Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 173
- ⁴³ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 226
- ⁴⁴ Problematiku zpracoval v předmluvě k edici rukopisů o tomto spojení zejména Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, před ním Čarek, J.: *Spojení měst pražských roku 1784*.
- ⁴⁵ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 15
- ⁴⁶ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 163
- ⁴⁷ Pelikánová-Nová, Z.: *Lidnatost Prahy*, s. 8
- ⁴⁸ Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, s. 88
- ⁴⁹ Pelikánová-Nová, Z.: *Lidnatost Prahy*, s. 12
- ⁵⁰ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 34
- ⁵¹ Čarek, J.: *Spojení měst pražských roku 1784*, s. 132, Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 33 – 34, Bělina, P.: *První půlstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 15
- ⁵² Bělina, P.: *První půlstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 16
- ⁵³ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 33, Bělina, P.: *První půlstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 15
- ⁵⁴ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 33 - 39
- ⁵⁵ Čarek, J.: *Spojení měst pražských roku 1784*, s. 131
- ⁵⁶ Vojtíšek, V.: *O vývoji samosprávy pražských měst*, s. 77
- ⁵⁷ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 37

-
- ⁵⁸ Bastl, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 39
- ⁵⁹ Fejtová, O., Maříková, M., Slámová, P.: *Městské politickosprávní elity na prahu nové doby*, s. 20, 22
- ⁶⁰ Šebesta, E.: *O způsobu vyhlášek důležitých nařízení*, s. 51
- ⁶¹ Roubík, F.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*, s. 9 - 60
- ⁶² Roubík, F.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*, s. 61 - 124
- ⁶³ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 226 - 228
- ⁶⁴ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 473
- ⁶⁵ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 491 - 496
- ⁶⁶ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 364
- ⁶⁷ Assman, J. N.: *Architektura, výtvarné umění, grafika a scénografie*, s. 148, Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 418, 543
- ⁶⁸ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 146
- ⁶⁹ Pokorný, O.: *Plán Prahy z roku 1791*, s. 4 - 5
- ⁷⁰ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 37
- ⁷¹ Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 103
- ⁷² Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 237
- ⁷³ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 459
- ⁷⁴ *Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne měsíce máje 1784*, s. 14 - 48
- ⁷⁵ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 476
- ⁷⁶ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 129
- ⁷⁷ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 146
- ⁷⁸ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 87 - 189
- ⁷⁹ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 119
- ⁸⁰ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 87 - 174
- ⁸¹ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 214
- ⁸² Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 430
- ⁸³ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 516
- ⁸⁴ Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 93 - 96
- ⁸⁵ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 115 - 116
- ⁸⁶ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 120 - 121
- ⁸⁷ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 458
- ⁸⁸ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 331
- ⁸⁹ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 235
- ⁹⁰ Bastl, O.: *Novoměstské kláštery v 18. Století*, s. 212
- ⁹¹ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 296
- ⁹² Bastl, O.: *Novoměstské kláštery v 18. Století*, s. 205 - 214
- ⁹³ Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 123
- ⁹⁴ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 185
- ⁹⁵ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 401
- ⁹⁶ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 421
- ⁹⁷ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 445
- ⁹⁸ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 492
- ⁹⁹ Fejtová, O., Maříková, M., Slámová, P.: *Městské politickosprávní elity na prahu nové doby*, s. 20
- ¹⁰⁰ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 465
- ¹⁰¹ Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 418
- ¹⁰² Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 219
- ¹⁰³ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 226 - 227
- ¹⁰⁴ Roubík, F.: *Počátky policejního ředitelství v Praze*, s. 104
- ¹⁰⁵ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 231
- ¹⁰⁶ Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 105
- ¹⁰⁷ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 360, Hlaváčková, L.: *Vznik a vývoj novoměstského nemocničního centra od konce 18. Století do současnosti*, s. 243 - 245
- ¹⁰⁸ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 321
- ¹⁰⁹ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 331
- ¹¹⁰ Baťková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 337

- ¹¹¹ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, na s. 364 uvádí dokončení adaptace pro voj. špitál v červnu 1779, Bastl, O.: *Novoměstské kláštery v 18. Století*, na s. 208 klade počátek fungování nemocnice do r. 1796
- ¹¹² Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, na s. 330 uvádí otevření porodnice až po této adaptaci, avšak Hlaváčková, L.: *Vznik a vývoj novoměstského nemocničního centra od konce 18. Století do současnosti*, na s. 245 datum 17. 8. 1789
- ¹¹³ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 540 - 548
- ¹¹⁴ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 466
- ¹¹⁵ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 552 - 553
- ¹¹⁶ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 194
- ¹¹⁷ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 469
- ¹¹⁸ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 200 - 203
- ¹¹⁹ Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 190 - 203
- ¹²⁰ Poche, E.: *Praha pozdního baroka*, s. 156
- ¹²¹ Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 64 – 65, Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 250
- ¹²² Kupka, V.: *Pražská opevnění*, s. 332 - 342
- ¹²³ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 466
- ¹²⁴ Bělina, P.: *První půstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 60 - 61, Jásek, J.: *K zásobování Nového Města pražského vodou*, s. 301 - 302
- ¹²⁵ Bělina, P.: *První půstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 63 - 67
- ¹²⁶ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 467
- ¹²⁷ Flégl, O.: *Tabulky se jmény ulic*, s. 51
- ¹²⁸ Poche, E.: *Praha pozdního baroka*, s. 162
- ¹²⁹ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 715 - 718
- ¹³⁰ Dvořáček, F.: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, s. 154 – 165, tab. 93 – 101, vč. poznámek pod čarou
- ¹³¹ Kárníková, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích*, s. 43 - 60
- ¹³² Bělina, P.: *První půstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 43
- ¹³³ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 255
- ¹³⁴ *Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne měsíce máje 1784*, s. 5
- ¹³⁵ *Budoucí pořádek služeb Božích a pobožnosti pro Prahu, s začátkem prvního dne měsíce máje 1784*, s. 14 - 43
- ¹³⁶ Bělina, P.: *První půstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 29
- ¹³⁷ Dvořáček, F.: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, s. 154 – 157, tab. 94 a 95
- ¹³⁸ Flégl, O.: *Magistrátní pololetní výkazy stavu tolerovaných nekatolíků v městech pražských*, s. 34, Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 107 - 108
- ¹³⁹ Uchalová, E.: *Pražská móda na konci 18. století*, s. 166 - 176
- ¹⁴⁰ Bělina, P.: *Ve víru dynastických válek a osvícenských reforem*, s. 458 -475, Bělina, P.: *První půstoletí spojených měst pražských 1784 až 1847*, s. 67, Míka, Z.: *Společenský život a zábava Pražanů na konci 18. století*, s. 177 -178
- ¹⁴¹ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 248, Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 548
- ¹⁴² Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 243 - 4
- ¹⁴³ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 34 - 37
- ¹⁴⁴ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 567
- ¹⁴⁵ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 347
- ¹⁴⁶ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 334
- ¹⁴⁷ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 326
- ¹⁴⁸ Magenschab, H.: *Josef II.*, s. 150
- ¹⁴⁹ Bařková, R., a kol.: *Umělecké památky Prahy*, s. 191
- ¹⁵⁰ Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy*, s. 236, zatímco Pelikánová-Nová, Z.: *Lidnatost Prahy*, na s. 23 uvádí jako rok vzniku Spinn-Zucht und Arbeitshausu již do roku 1747 a do roku 1780 klade založení Armenversorgunganstalt (Chudinského zaopatřovacího ústavu), označovaného také jako donucovací pracovna a též Špinhaus (s. 38)
- ¹⁵¹ Poche, E.: *Praha pozdního baroka*, s. 157
- ¹⁵² Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 109
- ¹⁵³ Pavlíková, M.: *Josefínská Praha*, s. 109 - 110
- ¹⁵⁴ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 309, *Obzvláštní zpráva veškerému národu českému, moravskému a slovanskému*, 6. 6. 1789

---

¹⁵⁵ Kárníková, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích*, s. 60, tab. 83

¹⁵⁶ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 63, Wögerbauer, M.: *Četbou k občanské společnosti, Knižní kultura a četba v Praze 1780 – 1800*, s. 89

¹⁵⁷ Laiske, M.: *Časopisectví v Čechách 1650 – 1847*, s. 38 a 108

¹⁵⁸ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 42 - 44

¹⁵⁹ Novotný, J.: *Matěj Václav Kramerius*, s. 43 – 44, ačkoli Laiske, M.: *Časopisectví v Čechách 1650 – 1847*, na s. 108 a 114 uvádí vydávání u Schönfelda až od 1. 7. 1786, rovnou v Krameriově redakci. Cituji Novotného údaje, které jsou novějšího data a která také události podrobněji popisují; předpokládám, že byly sestaveny na základě výsledků mladších výzkumů.

Příloha:

Trhovní cena král. Nového města na obilí

(uvedené ceny jsou vždy za novou rakouskou měřici)

Údaje o cenách byly otištěny na konci poslední strany některých čísel *Schönfeldských Cýs. Král. Pražských Nowin* a podepsány: *František Pistl, politická městská rada* (od č. 28 pouze: ..., *městská rada*).

Sloupec1	Sloupec2	Sloupec3	Sloupec4	Sloupec5	Sloupec6	Sloupec7	Sloupec8
	č. 1, 6. 1.	č. 2, 20. 1.	č. 7, 17. 2.	č. 8, 24. 2.	č. 9, 3. 3.	č. 10, 10. 3.	č. 12, 24. 3.
Pšenice	2zl. 32kr.	2zl. 34kr.	2zl. 36kr.	2zl. 38kr.	2zl. 38kr.	2zl. 38kr.	2zl. 38kr.
žito	1zl. 36kr.	1zl. 36kr.	1zl. 38kr.	1zl. 38kr.	1zl. 40kr.	1zl. 38kr.	1zl. 36kr.
Ječmen	1zl. 22kr.	1zl. 30kr.	1zl. 28kr.	1zl. 28kr.	1zl. 28kr.	1zl. 30kr.	1zl. 28kr.
Oves	0zl. 42 6/7	0zl. 44 4/7	0zl. 44 4/7	0zl. 46 2/7	0zl. 46 2/7	0zl. 46 2/7	0zl. 48kr.
Hrách	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7
Čočka	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7
seno (1 centýř)							
Sloupec9	Sloupec10	Sloupec11	Sloupec12	Sloupec13	Sloupec14	Sloupec15	
	č. 16, 21. 4.	č. 21, 26. 5.	č. 22, 2. 6.	č. 24, 16. 6.	č. 26, 30. 6.	č. 28, 14. 7.	č. 29, 21. 7.
Pšenice	2zl. 30kr.	2zl. 40kr.	2zl. 44kr.	2zl. 56kr.	3zl.	2zl. 56kr.	2zl. 50kr.
žito	1zl. 30kr.	1zl. 40kr.	1zl. 44kr.	1zl. 54kr.	1zl. 56kr.	1zl. 52kr.	1zl. 50kr.
Ječmen	1zl. 20kr.	1zl. 24kr.	1zl. 24kr.	1zl. 34kr.	1zl. 38kr.	1zl. 34kr.	1zl. 32kr.
Oves	0zl. 46 2/7	0zl. 51 3/7	0zl. 51 3/7	0zl. 58 1/7	0zl. 58 2/7	1zl. 8 4/7	1zl. 1 5/7
Hrách	2zl.	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 17 1/7	2zl. 17 1/7	2zl. 10 2/7	2zl. 10 2/7
Čočka	2zl.	2zl. 8 4/7	2zl. 8 4/7	2zl. 17 1/7	2zl. 17 1/7	2zl. 10 2/7	2zl. 10 2/7
seno (1 centýř)							

Sloupec16	Sloupec17	Sloupec18	Sloupec19	Sloupec20	Sloupec21	Sloupec22	
	č. 31, 4. 8.	č. 33, 18. 8.	č. 35, 1. 9.	č. 36, 8. 9.	č. 38, 22. 9.	č. 39, 29. 9.	č. 41, 13. 10.
Pšenice	2zl. 48kr.	3zl. 2kr.	3zl. 6kr.	3zl.	3zl. 1kr.	3zl. 4kr.	3zl. 4kr.
žito	1zl. 48kr.	2zl. 6kr.	2zl. 38kr.	2zl. 36kr.	2zl. 34kr.	2zl. 26kr.	2zl. 32kr.
Ječmen	1zl. 28kr.	1zl. 34kr.	1zl. 38kr.	1zl. 40kr.	1zl. 50kr.	1zl. 54kr.	1zl. 50kr.
Oves	1zl.	1zl.	1zl. 1 3/7	1zl. 3 3/7	1zl. 1 5/7	1zl. 3 3/7	1zl. 1 5/7
Hrách	2zl. 10 2/7	2zl. 17 1/7	2zl. 34 2/7	2zl. 34 2/7	3zl.	3zl.	2zl. 51kr.
Čočka	2zl. 10 2/7	2zl. 17 1/7	2zl. 34 2/7	2zl. 34 2/7	3zl.	3zl.	2zl. 51kr.
seno (1 centýř)							1zl. 30kr.

	Sloupec23	Sloupec24	Sloupec25	Sloupec26	Sloupec27	Sloupec28
	č. 43, 27. 10.	č. 45, 10. 11.	č. 46, 17. 11.	č. 48, 1. 12.	č. 50, 15. 12.	č. 52, 29. 12.
Pšenice	3zl. 12kr.	3zl. 12kr.	3zl. 10kr.	3zl. 8kr.	3zl. 8kr.	3zl. 8kr.
žito	2zl. 38kr.	2zl. 36kr.	2zl. 30kr.	2zl. 32kr.	2zl. 30kr.	2zl. 30kr.
Ječmen	1zl. 50kr.	1zl. 50kr.	1zl. 52kr.	1zl. 52kr.	1zl. 52kr.	1zl. 54kr.
Oves	1zl. 3 3/7	1zl. 5 1/7	1zl. 5 1/7	1zl. 6 6/7	1zl. 5 1/7	1zl. 6 6/7
Hrách	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 54 6/7	2zl. 58 2/7
Čočka	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 51kr.	2zl. 54 6/7	2zl. 58 2/7
seno (1 centýř)	1zl. 36kr.	1zl. 42kr.	1zl. 45kr.	1zl. 45kr.	1zl. 39kr.	1zl. 51kr.